

Bagi Virág

ELTE ÁJK Politikatudományi Doktori Iskola

Témavezető: Dr. Mándi Tibor és Dr. Bene Márton

DOI: <https://doi.org/10.55052/themis.2024.1.138>

A rendszerigazolás jelensége Magyarországon

Bevezetés

A társadalmon belüli egyenlőtlenségek kérdése a kezdetektől fogva a nagy gondolkodók és kutatók érdeklődésének középpontjában áll – filozófusok, közgazdászok, társadalomtudósok és pszichológusok próbálták és próbálják a mai napig feltárni a mögötte rejlő okokat, az elfogadását és elutasítását meghatározó egyéni tényezőket, az igazságos társadalom teoretikus feltételeit, amelyek nem mindig alkotnak keresztmetszetet az egyenlőséggel.

Kétség sem fér hozzá, hogy egyenlőtlen társadalomban élünk. Thomas Piketty (2015) *A tőke a 21. században*¹ című könyve átfogó képet ad a 20. század elejétől kezdve napjainkig tartó folyamatról, a társadalmi osztályok között mélyülő szakadékokról és arányeltolódásokról, mind Európában, mind az Egyesült Államokban, azonban a kevésbé közgazdaságtani és tudományos fókuszú, a laikus nagyközönségnek szánt írások egyre gyakrabban feldolgozott témája is a felső néhány százalék és a társadalom gazdasági szempontból kevésbé szerencsés tagjai között folyamatosan kitolódó távolság. Az 1970-es évektől kezdődően rohamosan emelkedett a társadalmon belüli egyenlőtlenségek aránya, és bár Európában lényegesen kisebb ez az arány, mint az amerikai társadalom esetén, azonban semmiképp sem beszélhetünk egy múló problémáról².

A közvélekedés általánosságban egyhangúnak tűnik: nagyobb társadalmi egyenlőségre lenne szükség. Legalábbis azt gondolhatjuk, hogy ez a közvélemény konszenzusa, azonban a valóság ennél sokkal árnyaltabb. Bár

¹ Piketty 2015

² Starmans-Sheskin-Bloom 2017

a tudományos irodalom, a sajtó, a bulvár, a popkultúra számos területén megjelenik a növekvő egyenlőtlenség miatti aggodalom, valójában nincs egy általánosan elfogadott kép arról, hogyan lenne igazságos a társadalom és ez milyen mértékben fonódik össze az egyenlő elosztás fogalmával – hiszen nem lehet eredendően párhuzamot vonni a kettő között. Elméletek hosszú sora foglalkozik az igazságos elosztás meghatározásával, kezdve a teljes egyenlőség utópiájával, haladva az érdemeken alapuló meritokrácia gondolatáig. Látszólag mindegyik teoretikus berendezkedés igazságos lehetne, azonban a valóság legtöbbször felülírja az elméletet, illetve nem feledkezhetünk meg a társadalom alapkövéről, az emberről, és annak sokszínűségéről sem – beleértve a különféle élethelyzeteket, amelyek különféle preferenciákat és tapasztalati alapú véleményeket eredményeznek.

A tanulmány fókuszában az igazságtalan rendszerek legitimizálása áll, az örök kérdés, hogy miért képesek fennmaradni az egyenlőtlen társadalmak, amelyek a benne élők egy jelentős százalékának előnytelenek. Ehhez elsősorban a John Jost és Mahzarin Banaji³ nevéhez fűződő rendszerigazolás elméletét, Melvin Lerner⁴ igazságos világba vetett hit elméletét, illetve a Jim Sidanius és Felicia Pratto⁵ által megalkotott szociális dominancia elméletét használja fel, magyar kontextusban vizsgálva azok működését. Hiszen az említett elméletek és azokhoz kapcsolódó skálák az Amerikai Egyesült Államokban jöttek létre, távol a posztoszocialista országok sajátságos fejlődésétől. A tanulmány elsősorban nemzetközi és magyar szakirodalomra, eredményekre támaszkodik, illetve felvázolja a lehetséges kutatási irányokat a meglévő adatok hiányosságait figyelembe véve.

1. Néhány gondolat a meritokráciáról és egyenlőtlenségről

Egy egyenlőtlen társadalomban, akik a felső rétegekhez tartoznak, nagy valószínűséggel morálisan jogosnak ítélik meg saját sikerüket. Egy meritokráciában ezek a sikeres emberek feltételezhetően úgy gondolják, hogy kiérdemelték előnyös helyzetüket kemény munkájukkal és képességeikkel⁶. Azonban minden valaha létező társadalomban az igazságosság – vagy inkább annak hiánya – az első másodperctől fogva meghatározza az egyének lehetőségeit az életben. Rawls szavaival élve: „a

³ Jost és Banaji 1994, 2003

⁴ Lerner 1980

⁵ Sidanius és Pratto 1999, 2005

⁶ Sandel 2020

*társadalmi intézmények bizonyos kezdőpontokat preferálnak más kezdőpontokkal szemben*⁷. Ez az alapvetés pedig szorosan összefügg az érdem alapú igazságosság elméletével. Beszélhetünk-e egyáltalán tisztán érdemről és morálisan jogos sikerről, ha már születésünk pillanatában különböző esélyekkel indulunk az életben, ha a társadalom különbözőképpen ítéli meg az egyes „kezdőpontokat” és a társadalom által elfogadott személyes érdemek megszerzésére is eltérőek az esélyeink, lehetőségeink?

A meritokrácia pszichológiai szempontból egy olyan világnézet, amely szerint a világ egyenlő esélyeket biztosít, a felfelé irányuló társadalmi mobilitás létezik⁸ és az emberek képesek megváltoztatni gazdasági és szociális helyzetüket⁹. Ide kapcsolódik továbbá a protestáns munkaetika elmélete is¹⁰, amely szerint a kemény munka gyümölcse a siker. Ezek tulajdonképpen egy státusz legitimizáló hiedelmet vagy mítoszt alkotnak¹¹, tehát a meritokrácia és az egyenlőtlenség legitimálása korrelálnak egymással¹².

A legitimizáló mítoszokat felfoghatjuk legitimizáló ideológiákként is, amelyek egyfajta kötőanyagként funkcionálhatnak és ezáltal segítenek fenntartani a hierarchikus társadalmi berendezkedést¹³. Negatív társadalmi hatásai mellett individuális szinten pozitív befolyást is gyakorolhatnak: az alacsony státuszúak esetén a meritokrácia növelheti az önbizalmat, hiszen azt hirdeti, hogy az előrelépés lehetséges¹⁴, a nemi egyenlőtlenségek esetén a férfiak nagyobb érdemeibe vetett hit növeli az elégedettséget¹⁵, illetve a gazdasági hátrányok internalizálása is nagyobb elégedettséget eredményez¹⁶.

Jost és munkatársai 2003-as felmérése rámutatott, hogy a meritokratikus felfogás társadalmi státusztól függetlenül nagyobb elégedettséggel járt az egyén anyagi helyzetét illetően, tehát minél inkább azt gondolta a kitöltő, hogy a kemény munka, az egyéni képességek, a motiváltság a siker zálogai, annál inkább kielégítőnek tartotta saját

⁷ Rawls 1971:7

⁸ Hochschild 1996

⁹ Taylor és Moghaddam 1994

¹⁰ Weber 1958

¹¹ Jost és Hunyady 2005

¹² Madeira et al. 2019

¹³ Jost, Banaji és Nosek 2004

¹⁴ McCoy, Wellman, Cosley, Saslow és Epel 2013

¹⁵ Napier, Thorisdottir és Jost 2010

¹⁶ Kluegel és Smith 1986

gazdasági helyzetét, vagyonos és alacsonyabb jövedelmű résztvevők esetében is¹⁷.

Meritokratikus attitűdök jelenléte nélkül azonban a társadalmi egyenlőtlenségek – beleértve a gazdasági, mobilitási és esélybeli egyenlőtlenségeket – negatívan befolyásolják az önbecsülést¹⁸, nagyon sokszor a társadalmi bizalom és kohézió erodálódásával járnak együtt¹⁹, hiszen feszültséget generálnak a különböző helyzetű csoportok között azáltal, hogy felszínre hozzák és relevánssá teszik a problémákat az emberek hétköznapjaiban is²⁰. Habár az alacsony szocioökonómiai státuszú (SES) emberek általában magasabb kollektív szorongásról számolnak be, a félelem érzése nem kerüli el a magasabb státuszúakat sem – ha szembesítik őket azzal, hogy a jelenlegi gazdasági helyzet *“könnyen kidurranó buborék”*, szorongásszintjük szintén megemelkedik²¹. A különböző csoportok közötti feszültségek kiéleződése és az osztályok közötti szakadékok felerősítik a sztereotipizálást is²², ami termékeny táptalajként szolgál a csoportalapú előítéletek számára, ide kapcsolódik többek között a szociális dominancia elmélete is – utóbbival a tanulmány negyedik fejezete foglalkozik részletesebben. A csoportfenyegetettség – tehát annak a gondolata, hogy egy külső csoport létezése valamilyen módon hátrányos a saját csoportra nézve²³ –, illetve a csoportidentitás fenyegetettsége – azaz az egyén úgy érzi, hogy a csoportját érő bármilyen külső fenyegetés az egyénre is hatással van, akkor is, ha őket személyesen nem érintette²⁴ – szintén kötődnek az egyenlőtlenség csoportközi kapcsolatokra gyakorolt hatásának kérdéséhez. Alapvetően bármilyen csoportidentitás csökkenti a bizonytalanság és ezáltal a szorongás érzését, amelyek, mint már láthattuk, fokozottan jelen lehetnek az egyenlőtlen társadalmakban, amennyiben azokat nem mérsékli egy erős meritokratikus attitűd. Minél bizonytalanabb valaki, annál erősebben fog azonosulni saját csoportjával, emellett vannak bizonyos identitások, amelyek a többinél alkalmasabbak a bizonytalanság oldására²⁵.

Az egyenlőtlen társadalmakban felerősödhet a nemzeti identitás²⁶, remek alapként szolgálva a populista (elsősorban jobboldali populista) pártok és

¹⁷ Jost és Hunyady 2003

¹⁸ lásd például: Jost és Thompson 2000

¹⁹ Jay, Batruch, Jetten, McGarty és Muldoon 2019

²⁰ Wilkinson és Pickett 2009

²¹ Jetten, Mols, Healy és Spears 2017

²² Morselli és Glaeser 2018

²³ Schmid és Muldoon 2015

²⁴ Branscombe, Spears, Ellemers és Doosje 2002

²⁵ Hogg 2021

²⁶ Shayo 2009

politikai szereplők megerősödéséhez²⁷. Magas fokú én-bizonytalanság és gazdasági bizonytalanság mellett megnő az igény az autokratikus vezetők, domináns vezetők iránt²⁸. Korreláció rajzolódik ki az érzékelt igazságtalanságok és a populista attitűdök között is²⁹. A tanulmány ennél bővebben nem foglalkozik a gazdasági egyenlőtlenségek és populizmus kapcsolatával, csupán érzékeltetni szeretné a gazdasági egyenlőtlenségek tágabb globális politikai hatásait.

A társadalmi különbségek hatásai mellett megítélésük is egyéni szintű eltéréseket mutat. Az egyenlőtlenség elfogadásában azonban nem játszik szerepet az, hogy a különbségtétel okai igazságosak vagy sem. Jost és Hunyady³⁰ egy kísérlet során legitim és illegitim okokra, illetve magyarázat nélküli különbségtételre osztották a lehetséges indokokat. A legitim magyarázatok közé a szakértelmet, tapasztalatot és a képességeket sorolták, az illegitim okok közé pedig az előnyös kapcsolati hálót. A kutatás kimutatta, hogy csupán a magyarázat megléte befolyásolta az emberek pozitív vagy negatív attitűdjeit – tehát nem számított, hogy illegitim vagy legitim okok álltak a csoportok közötti különbségek háttérében, sokkal elfogadóbbak voltak a csoportok közötti szakadékokkal szemben mindkét esetben, mintha semmilyen magyarázatot nem kaptak volna³¹.

Lane³² szerint feltételezhetően annak a pusztá (vélt vagy valós) tudata, hogy valakinek sikertelensége ellenére lenne vagy a múltban lett volna esélye a sikerre, pozitív hatással van az egyenlőtlen rendszer megítélésére. Kluegel és Smith 1986-os kísérlete ugyanezt az elméletet támasztja alá, miszerint önmagunk okolása alapvetően pozitívabb érzésekkel, nagyobb elégedettséggel és némileg paradox módon kevesebb büntudattal jár a szerencsétlenebb anyagi helyzetben élők számára, mintha egy külső tényezőt, azaz a politikai rendszert kéne okolniuk érte, amely megfelelő lehetőségeket sem biztosít számukra. Az egyenlőtlen rendszerek megítélésével kapcsolatos kutatások erősen kötődnek a tanulmány fókuszában álló rendszerigazolás jelenségéhez, hiszen láthatjuk, hogy alapvetően nem az egyenlőtlenségek okainak legitimitása számít, emellett pedig az emberek boldogabbak akkor, ha individuális szintre helyezhetik az életben való előrejutás felelősségét, nem rendszerszinten kell okokat keresniük. A rendszerigazolás bővebb érzelmi hatásaival a tanulmány második fejezete foglalkozik részletesebben. Bár a pszichológiai kutatások

²⁷ Jay et al. 2019

²⁸ Rast, Hogg és Giessner 2013

²⁹ Spruyt, Keppens és Van Droogenboereck 2016

³⁰ Jost és Hunyady 2003

³¹ Jost és Hunyady 2003

³² Lane 1962

arra engednek következtetni, hogy az embereket nem érdekli az egyenlőtlen rendszerek háttérének jogossága és a meritokratikus felfogás pozitív pszichológiai hatással bír, a tanulmány bevezetésének zárógondolataként mégsem kerülhető meg a kérdés, hogy igazságos-e a meritokrácia gondolata.

Michael Sandel *The Tyranny of Merit - What's Become of the Common Good?*³³ című könyvének első fejezetében az Egyesült Államok felsőoktatási rendszerének igazságosságát veszi górcső alá. Sandel úgy gondolja, hogy a nívós egyetemekre való bekerülésnek három módja létezik, amelyeket háromféle ajtó metaforájával ír le: a főbejáratéval, az oldalsó bejáratéval és a hátsó kapuéval. A főbejárat alatt Sandel a hagyományos, széles körben érdemalapúnak és teljesen igazságosnak vélt felvételt érti – tehát azt, amikor valaki felvételi pontszáma és iskolán kívüli, az egyetemi jelentkezés szempontjából fontos tevékenysége folytán kerül be az adott intézménybe. Az oldalsó bejárat az a morálisan már megkérdőjelezhető, de teljesen legális jelenség, amikor a felvételi előtt álló fiatal családja adományokkal segíti az iskolát, ezáltal előnyösebb helyzetbe juttatva a gyermeküket. Ennél a lehetőségnél fontos kiemelni, hogy nem garantálja a felvételt az egyetemre, szemben a harmadik metaforával, a hátsókapuval, amely az anyagi juttatásért feljavított pontszámokat, hamis sport és egyéb eredményeket foglalja magába, tehát egy törvénybe ütköző, mindenki által elítélt előrejutási opciót. Sandel azonban felveti a kérdést, hogy valóban ennyire élesen el lehet határolni a felsőoktatási intézményekbe való bekerülés igazságosságát? A válasz pedig nem: bár úgy tűnhet, hogy a főbejáraton bekerülni a nagy múltú egyetemekre tisztán személyes érdemeken, igyekezeten alapul és ezáltal maradéktalanul igazságos, a valóság ennél sokkal árnyaltabb. Habár a teszteredmények egyértelmű, objektív rangsort állítanak a felvételiző diákok között, azonban a pontok megszerzéséhez szükséges tudás elsajátítása és a felkészülés minősége – az egyéb, pontot érő tevékenységekhez való hozzáféréstől nem is beszélve – hatalmas mértékben függ az adott diák családi háttérétől.

A tehetősebb családok gyermekei nagyobb eséllyel vesznek részt felvételi előkészítő programokban, járnak tanulást segítő és tehetséggondozó különórákra, könnyebben jutnak hozzá az ismereteik elmélyítéséhez szükséges könyvekhez és egyéb tartalmakhoz, nagyobb valószínűséggel járnak magasabb színvonalat képviselő oktatási intézményekbe, az amerikai felsőoktatási felvételik szempontjából pedig fontos kiemelni az iskolán kívüli tevékenységekhez való csatlakozás bővebb lehetőségeit is

³³ Sandel 2020

Sandel³⁴ szerint. Magyar kontextusban a lista kibővíülhet a minőségi nyelvoktatáshoz való hozzáférés eltérő lehetőségével, illetve a rangsort vezető középiskolák egyértelmű földrajzi koncentrációjával, hiszen a fővárosban található az évről évre megjelenő listák élére kerülő intézményeket, míg vidéken csak elenyésző számban léteznek olyan iskolák, amelyek említésre méltó helyre kerülnek³⁵. Az Egyesült Államok „borostyánligás egyetemeinek” hallgatóinak több mint kétharmada a felső húsz százalékhoz tartozik anyagi szempontból Sandel statisztikája alapján, ez pedig számszerű bizonyítéka lehet annak, hogy a felsőoktatási felvételik nem tisztán a meritokrácia elvén működnek³⁶. Természetesen a társadalmi egyenlőtlenségek kérdése túlmutat a megfelelő oktatáshoz való hozzáféréshez, azonban jól példázza az esélyegyenlőség hiányosságait – az egyenlő esélyekről és érdemekről alkotott hiedelmek pedig kulcsfontosságúak a rendszerigazolás és szociális dominancia megértéséhez.

2. Az igazságtalan rendszerek támogatása, avagy a rendszerigazolás elmélete

2.1. A rendszerigazolás meghatározása

Kétség sem fér hozzá, hogy napjaink társadalmainak jelentős többsége hatalmas osztályok közötti szakadékokkal működik, a társadalom alsóbb rétegeinek mobilitási lehetőségei pedig államonként eltérő mértékben, de korlátozottak. A World Economic Forum 2020-ban publikált Globális Társadalmi Mobilitás Beszámolója³⁷ szerint Magyarországon egy alacsony bevételű családban született ember számára hét generáció szükséges ahhoz, hogy elérje az országos átlagkereset szintjét, ezzel hazánk a dobogó azonosan alacsony fokán áll Indiával és Kínával, éppen csak Dél-Afrikát és Brazíliát lekörözve. Ez az érték a mobilitásról híres Dániában két generációra tehető, míg az „amerikai álom” meritokratikus képével kecsegtető Egyesült Államokban öt generáció, az Európai Unióban szinte mindenben pozitív példaképnek tekintett Németországban pedig hat generáció. Látva az adatokat, jogosan merülhet fel bennünk a kérdés: ha ennyire igazságtalan a legtöbb rendszer, miért támogatják őket mégis az

³⁴ Sandel 2020

³⁵ Eduline 2020

³⁶ Sandel 2020

³⁷ The Global Social Mobility Report 2020

emberek? A jelenség megmagyarázására több szociálpszichológus tett kísérletet, a fejezet ezek közül részletesen a rendszerigazolás elméletét³⁸, majd a tanulmány következő szekciója az igazságos világba vetett hit elméletét³⁹, harmadikként pedig a szociális dominancia elméletét⁴⁰ vizsgálja, természetesen érintve további kapcsolódó pszichológiai témaköröket is.

A különféle helyzetek igazolásáról nem Jost és Banaji írtak először, a jelenség szerepet kapott a Freud-féle pszichoanalízisben⁴¹, a kognitív disszonancia⁴² és a társas összehasonlítás elméleteiben⁴³, a korábban említett igazságos világba vetett hit elméletben⁴⁴, a Tajfel és Turner nevével fémjelzett szociális identitásban⁴⁵ és még számtalan korábbi pszichológiai elmélet keretein belül érintették. A rendszerigazolás gondolata a sztereotipizálásra építő önigazolás és csoportigazolás elméleteinek harmadik formájaként jött létre⁴⁶.

Lippmann⁴⁷ szerint a sztereotípiák alapvetően azt a célt szolgálják az előnyös helyzetben lévők számára, hogy ezáltal védjék a társadalomban elfoglalt helyüket. Az önigazolás elmélete alapján tehát a sztereotipizálás funkciója a self védelme⁴⁸. A csoportigazolás az individuumon túlmutatva „*a csoport mint egész státusát vagy viselkedését védi*”⁴⁹, Tajfel⁵⁰ alapján pedig kimondhatjuk, hogy a csoportok között kialakuló sztereotípiák egyfajta racionalizáló szerepet látnak el. Az önigazolás és a csoportigazolás esetén is megfigyelhetjük, hogy a sztereotipizálás folyamata az egyénhez, illetve az egyén csoportjához annak védelme érdekében pozitív, míg a külső szereplőkhöz, csoportokhoz [*out-group*] negatív előítéleteket társít. Egyik elmélet sem szolgál magyarázattal a negatív önsztereotípiák és a saját csoporthoz társított negatív attribútumok jelenségére. Jost és Banaji rendszerigazolás elmélete ezt az első látásra igencsak megdöbbentő pszichológiai folyamatot próbálja értelmezni.

A rendszerigazolás tehát „*egy olyan pszichológiai folyamat, amely legitimizálja az aktuális társadalmi berendezkedést, még a személyes és*

³⁸ Jost és Banaji 1994

³⁹ Lerner 1980

⁴⁰ Sidanius és Pratto 2005

⁴¹ Freud 1946

⁴² Festinger 1957

⁴³ Festinger 1954

⁴⁴ Lerner 1980

⁴⁵ Tajfel és Turner 1986

⁴⁶ Jost 2003

⁴⁷ Lippmann 1922

⁴⁸ Adorno et al. 1950, Jost 2003

⁴⁹ Jost 2003:31

⁵⁰ Tajfel 1981

*csoporthérdek ellenére is. [...] Központi jelentőségű mindennek mérlegelésében a hamis tudat fogalma, amit úgy kell értenünk, mint egy olyan vélekedés fenntartását, ami ellenkezik egy személy vagy egy csoport érdekével, és ami nagyrészt hozzájárul a self vagy a csoport előnytelen helyzetének fenntartásához*⁵¹. Hunyady György szavaival élve *“az alávetett ellenoldal, amely jól felfogott önérdeke ellenére is betagozódik a társadalmi hierarchiába, elfogadja a hatalom birtokosainak kiváltságait és kiválóságát, így maga is a rendszer tevékeny közreműködője és támogatója lesz”*⁵².

Az önigazoló, csoportigazoló és rendszerigazoló attitűdök a társadalomban magasabb státuszt betöltők esetében koherensek, azonban az alacsonyabb státuszúak esetén ellentmondanak egymásnak⁵³. O’Brien és Major⁵⁴ felmérése rávilágított, hogy a saját csoporttal való azonosulás kihat a rendszerigazolás és önbizalom kapcsolatára: az alacsony státuszúak körében a kisebb csoporttal való azonosulás esetén a rendszerigazolás pozitív kapcsolatot mutatott az önbizalommal, míg a magas státuszúaknál ennek az ellenkezőjét figyelték meg. Számtalan kutatás vizsgálta a rendszerigazolás mögötti motivációkat. Hiszen kétségtelen, hogy léteznie kell valamilyen pszichológiai tényezőnek, amely miatt emberek tömege támogat számukra előnytelen rendszereket – nem pusztán beletörődnek, politikai apátiával fordulnak felé, hanem legitimálják és igazolják az igazságtalanságokat.

Természetesen az emberek nem minden helyzetben motiváltak a fennálló (igazságtalan) rendszer legitimálására. A rendszerigazoló attitűdöket felerősítheti a rendszer fenyegetettsége⁵⁵, a rendszertől való függés⁵⁶, a rendszerből való szabadulás kilátástalansága⁵⁷ a kontroll elvesztésének érzése⁵⁸ és a tehetetlenség⁵⁹, a fennálló rendszer hossza és ebből eredő tradíciója⁶⁰, egyéb más tényezők mellett⁶¹.

A szeptember 11-i terrortámadást követően megugrott az állami szervek elfogadottsága⁶², illetve a laboratóriumi körülmények között végzett kísérletek is hasonló tendenciát mutattak: a kormány

⁵¹ Jost 2003:31-32

⁵² Hunyady 2018:271

⁵³ Jost, Gaucher és Stern 2015

⁵⁴ O’Brien és Major 2005

⁵⁵ Bonanno és Jost 2006

⁵⁶ Shepherd és Kay 2012

⁵⁷ Kay, Jimenez és Jost 2003

⁵⁸ Knight, Tobin és Hornsey 2014

⁵⁹ van der Toorn et al. 2015

⁶⁰ Blanchard és Eidelman 2013

⁶¹ Vargas-Salfate et al. 2018; Kay és Friesen 2011

⁶² Jones 2003

terrorfenyegetettséggel kapcsolatos figyelmeztetéseinek hatására megnőtt a rendszerigazoló viselkedés a résztvevők körében⁶³. Van der Toorn, Tyler és Jost⁶⁴ tesztelték az autoriter szereplőktől való függés hatását, mely felmérés során azt találták, hogy akik függnek valamilyen formában ezektől a hatalommal bíró személyektől (rendőrök, egyetemi oktatók stb.), jellemzően legitimálják is azok hatalmát, engedelmesebbek és magasabb szintű bizalomról számolnak be. A magánéletben felmerülő problémák is a fennálló nem ideális helyzet igazolását támasztják alá – azok, akik úgy érzik, hogy valamilyen okból nem képesek elhagyni romantikus partnerüket, sokkal jobban igyekeznek megerősíteni a kapcsolatukat⁶⁵, illetve úgy próbálják meg kezelni a függőségi viszonyt, hogy kiemelik társuk pozitív tulajdonságait és átértelmezik a negatív jellemvonásaikat⁶⁶. Laurin és munkatársai⁶⁷ pszichológiai kísérlete során a résztvevők egy csoportját emlékeztették arra, hogy a fennálló rendszerből nehéz kilépni – akik ebbe a manipulált csoportba kerültek, sokkal elnézőbbek voltak a rendszer hibáival szemben és kevésbé tolerálták a rendszert kritizálókat. Azok az egyetemi hallgatók, akikkel nagyobb mértékben érzékeltették egy kísérlet során, hogy függnek az egyetemüktől, jobban támogatták az intézmény finanszírozással kapcsolatos döntéseit⁶⁸.

Ami egyértelműen kirajzolódik tehát a nemzetközi kutatások alapján, hogy a bizonytalanság, a félelem, a másoktól való függés és a cselekvőképesség vélt vagy valós hiánya a rendszert igazoló attitűdök felé terelhetik az embereket. Az állampolgárok egy jelentős része bizonyosságra, biztonságra és szorongásai feloldására vágyik szociális közegében⁶⁹. Ez az, amivel a rendszerigazolás szolgálhat palliatív funkciója által⁷⁰. Palliatív funkció alatt azt a jelenséget értjük, amikor a rendszerigazolásban való részvétel pozitívan korrelál a jólléttel és negatívan a szorongással, depresszióval, ugyanis a rendszerigazolás bizonyosságot ad a társadalmi berendezkedést illetően, csökkenti a külső fenyegetettség érzését, tehát összességében kielégíti a biztonságra, bizonyosságra irányuló pszichológiai igényeket⁷¹. Láthatjuk tehát, hogy a rendszerigazolás egy motivált, célorientált folyamat⁷². Ennek része az önmegtévesztés, a

⁶³ Ullrich és Cohrs 2007; Bonanno és Jost 2006

⁶⁴ Van der Toorn, Tyler és Jost 2011

⁶⁵ Rusbult 1980

⁶⁶ Murray et al. 2009

⁶⁷ Laurin et al. 2010

⁶⁸ Kay et al. 2009

⁶⁹ van den Bos 2009

⁷⁰ Jost és Hunyady 2002

⁷¹ Vargas-Salfate et al. 2018

⁷² Jost et al. 2010; Jost 2019

motivált megismerés, a szelektív és elfogult információfeldolgozás, a rendszerfenyegetés esetén felmerülő defenzív reakció stb., amelyek mind a fennálló rendszer igazságosnak érzékelésére irányulnak⁷³.

2.2. Társadalmi igazságosság a gyermekek körében: mikor és hogyan kezdünk gondolkodni az igazságosságról?

A társadalmi, politikai kérdésekkel kapcsolatos kutatások többsége – érthető okokból – felnőtt emberek részvételével zajlik. Azonban a gyermekek részvételével végzett kísérletek megvilágíthatnak olyan alapvető emberi viselkedési mintázatokat, amelyek a felnőtt lakosság körében nehezen vagy sehogy sem kutathatók. A saját csoport preferálása szinte azonnal megjelenik a kisgyermekek körében, amint kialakul a szociális kategorizáció képessége⁷⁴. Két éves kor környékén a gyermekek már rendelkeznek a nemekről alkotott koncepcióval, így már ennyi idősen is erős preferenciát mutatnak saját nemi csoportjuk irányába⁷⁵. Négyéves korra kialakul a gyermekek fogalma a rasszról és ezzel párhuzamosan elkezdik előnyben részesíteni saját csoportjukat⁷⁶. Különösen érdekes, hogy már hároméves kortól megjelenik ez a preferencia különböző minimális csoportközi helyzet⁷⁷ során kialakított csoportok esetén is. Mindezek alapján feltételezhetjük, hogy a saját csoporttal szembeni pozitív előítélet az emberi pszichológia egyik alapköve, vélhetően a saját magunk iránt érzett szeretetből gyökerezik⁷⁸.

Alapvetően a gyermekek igazságosságról alkotott képe a felnőtté válás során, fokozatosan alakul ki – egy hároméves nem szívesen vállal személyes költségeket annak érdekében, hogy helyreállítson egy igazságtalannak vélt szituációt, azonban egy nyolcéves már annál inkább⁷⁹, a felnőttek pedig sokszor egészen nagy személyes költségeket is képesek magukra vállalni⁸⁰. A laboratóriumi körülmények között végzett kísérletek során – ahol jellemzően az igazságosság fogalma keresztmetszetet alkot az egyenlőségével – ez a motiváció egészen odáig terjed, hogy a közösség számára előnytelen döntést hozzák meg a résztvevők az egyenlőség elérése

⁷³ Jost 2019

⁷⁴ Bigler 1995

⁷⁵ Maccoby 1988

⁷⁶ Aboud 1988

⁷⁷ Minimal Groups Paradigm; Tajfel 1970

⁷⁸ Greenwald és Banaji 1995; Baron és Banaji 2009

⁷⁹ Hook és Cook 1979

⁸⁰ Fehr és Schmidt 1999

érdekében, nem csupán gazdasági szempontból, hanem a villamos dilemmát idéző gondolat kísérletekben is, például abban a szituációban, ahol egy kisebb csoport orvosi ellátását csökkentve egy nagyobb csoport ellátását növelhetnék. A mesterséges körülmények között zajló kísérletek emellett azt is kimutatták, hogy erős érzelmi válaszreakciót adnak a résztvevők, feldühíti őket az egyenlőtlenesség és az igazságérzetük helyreállítása érdekében akár hajlandóak lennének fizetni is azoknak a megbüntetéséért, akik az egyenlőtlen elosztást preferálják – tehát lényegében a kérdés morálissá válik a racionális elosztás helyett⁸¹.

Talán ezek az eredmények a társadalomba integrálódott felnőttektől nem is meglepőek, azonban hasonló tendenciát figyelhetünk meg tizenhat-tizenkilenc hónapos csecsemők esetén is: hosszabban nézik az egyenlően elosztott erőforrásokat, illetve inkább azokat az embereket preferálják, akik a kísérlet során egyenlő elosztást hajtottak végre⁸². A három-öt év közötti gyermekek is egyenlő elosztásra törekednek, amennyiben az lehetséges⁸³. A hat és nyolc év közöttiek már hajlandóak feláldozni saját erőforrásaikból az egyenlő elosztás elérése érdekében⁸⁴. Azonban egyik felmérés sem adott választ arra a kérdésre, hogy a gyerekek valóban az egyenlőséget preferálják vagy csak szeretnék igazságosnak tűnni⁸⁵.

A felnőttek körében végzett felmérések az igazságosság két fő pillérét határozzák meg: ezek az igazságosság iránti vágy, illetve annak az igénye, hogy mások igazságosnak lássanak minket⁸⁶. Előbbit a társadalmi preferencia [*social preference*] modellek⁸⁷ közé sorolhatjuk, utóbbit a társadalmi jelzések [*social signaling*] közé⁸⁸. Bár az imént felsorolt kísérletek alapján arra következtethetnénk, hogy a két motiváció egyforma erősségű, azonban amint az elosztási kísérletek résztvevőinek lehetősége nyílik arra, hogy az igazságtalanság látszata nélkül döntsenek – például a kísérletvezető vagy a többi résztvevő tudta nélkül –, akkor azonnal csökken a hajlandóság a személyes áldozatok vállalására⁸⁹, emellett jellemzően azokat a döntéseket tisztelik, amelyek számukra is előnyösek⁹⁰. A gyermekek önprezentációja nyolc-tíz éves kor között kezd erősödni, azaz ettől a kortól kezdve tudatosabban értik és törődnek azzal, milyen

⁸¹ Starmans et al. 2017

⁸² Sloane, Baillargeon és Premack 2012

⁸³ Olson és Spelke 2008

⁸⁴ Shaw és Olson 2012

⁸⁵ Shaw et al. 2014

⁸⁶ Shaw et al. 2014

⁸⁷ Bolton és Ockenfels 2000

⁸⁸ Andreoni és Bernheim 2009

⁸⁹ Andreoni és Bernheim 2009

⁹⁰ Batson, Kobrynowicz, Dinnerstein, Kampf és Wilson 1997

benyomást keltenek környezetükben⁹¹. Kilenc és tizenegy éves kor között már képesek stratégiát kialakítani annak érdekében, hogy pozitívabb képet alakítsanak ki másokban önmagukról⁹² és azzal is tisztában vannak, hogy mások ugyanezt teszik⁹³.

Shaw és munkatársai⁹⁴ gyermekek körében végzett kísérletei során az igazságot a pártatlan elosztás elve⁹⁵ szerint határozták meg. Tehát azt tekintették igazságos elosztásnak, ami az egyenlőségre törekedett, amikor pedig nem adódott lehetőség az egyenlőségre, akkor a különféle pártatlan procedúrák⁹⁶ alapján meghozott döntést nyilvánították fairnek. A hat és nyolc év közötti gyermekek ez alapján igazságosan viselkedtek, ha a kísérletvezető tudott róla, hogyan döntöttek, azonban kevesebb kisgyermek hajlott az igazságosság felé, ha lehetőségük volt nem az egyenlőség mellett dönteni egy olyan szituációban, ahol a kísérletvezető előtt mégis igazságosnak tűntek. A hat és tizenegy évesek körében végzett kísérlet során más módszert alkalmaztak, ekkor egy jobb és egy rosszabb nyereményt kellett elosztaniuk önmaguk és egy társ között, érmefeldobás alapján. Az érmefeldobást egyedül végezheték el, közönség nélkül. Az idősebb gyermekek nagyobb arányban végezték el az érmefeldobást, mint a fiatalabbak, azonban ugyanolyan valószínűséggel csaltak az eredmény ismertetésekor. Összességében tehát a kísérletek igazolták, hogy minél idősebb egy gyermek, annál fontosabb számára az igazságosság látszata⁹⁷. Noha számtalan kísérlet kimutatta, hogy a gyermekek már rendkívül korán elkezdik preferálni saját csoportjukat – ahogy ez általában a felnőttek körében is megfigyelhető –, azonban ez nem mindig igaz. A korábbi rendszerigazolás elméletével foglalkozó fejezet kifejtette, hogy a rendszerigazolás alapja az alacsony státuszú csoportok esetén egy külső csoport előnyösebb helyzetének legitimálása, ezzel pedig a saját csoport iránti preferencia hiánya is megjelenik a rendszerigazolásban résztvevő egyének körében. De a gyermekek is képesek a rendszerigazolásra?

Baron és Banaji⁹⁸ kutatása rámutat arra, hogy már ötéves korban kimutathatók a rendszerigazoló tendenciák. Ötévesen tehát a gyermekek képesek megítélni egyes társadalmi csoportok különböző státuszát, ezeket pedig internalizálják is. Elképzelhető, hogy már ennél fiatalabb korban is

⁹¹ Turiel 2006

⁹² Aloise-Young 1993

⁹³ Bennett és Yeeles 1990

⁹⁴ Shaw et al. 2014

⁹⁵ Shaw és Olson 2012

⁹⁶ Thibaut és Walker 1975

⁹⁷ Shaw et al. 2014

⁹⁸ Baron és Banaji 2009

megfigyelhető ez az attitűd, ennek bizonyítása azonban még további felméréseket igényel. Dunham, Baron és Banaji⁹⁹ öt és tizenkét év közötti, latin-amerikai gyermekek körében végzett kutatást az Egyesült Államokban. A kísérlet kimutatta, hogy már a legfiatalabbak is egyértelműen a saját csoportjukat preferálták az általánosságban alacsonyabb társadalmi státuszúnak ítélt fekete közösséggel szemben, míg ez a preferencia nem jelent meg a fehér többséggel való csoportösszehasonlítás során. Hasonló tendenciát figyelhetünk meg a fekete kisebbséghez tartozó, szintén öt és tizenkét év közötti gyermekek esetében: egyértelműen hiányzik a saját csoport iránti preferencia, amennyiben a fehér többséggel kell összehasonlítaniuk saját csoportjukkal¹⁰⁰.

Egy Japánban, vidéken, gyermekek és felnőttek körében végzett felmérés hasonlóan érdekes eredményeket mutatott. Az itt élő gyermekek számára a fehér, illetve fekete amerikaiak csoportja egyformán semleges külső csoportnak számított, hiszen alapvetően nem érintkeztek ezekkel a közösségekkel, nem rendelkeztek tudással a társadalmi státuszukat illetően. Éppen ezért erősen a saját csoportjukat preferálták az összehasonlítás során. Ezzel szemben a felnőttek a fekete amerikaiakat alacsonyabb társadalmi státusszal rendelkezőnek tartották és ezért saját csoportjukat preferálták velük szemben, ez a preferencia azonban erősen csökkent a fehér amerikaiakkal kapcsolatos összehasonlítás esetén¹⁰¹.

Összességében tehát megállapíthatjuk, hogy a társadalmi igazságosságról, a csoportok közötti elosztásról alkotott képünk egészen fiatal gyermekkorban kialakul, attól a pillanattól kezdve formálódik, hogy képesek vagyunk a szociális kategorizáció koncepcióját megérteni, ezáltal pedig különböző státuszt társítani az egyes csoportokhoz. Alapvetően emberi természetünk része a saját csoportunk preferálása, egészen addig, amíg a saját csoportunkkal egyenlő vagy nálunk alacsonyabb társadalmi státuszú csoportokkal végzünk összehasonlítást.

2.3 Paradox boldogság és biztonság

A rendszerigazolást kutatók döntő többsége tehát azt az álláspontot képviseli, hogy a rendszerigazoló attitűdök pozitívan korrelálnak az élettel való elégedettséggel, illetve negatívan a szorongással és a depresszióval –

⁹⁹ Dunham, Baron és Banaji 2007

¹⁰⁰ Baron, Shusterman, Bordeaux és Banaji 2004

¹⁰¹ Dunham, Baron és Banaji 2006

ezt a tézist támasztja alá 18 ország empirikus eredményeivel Vargas-Salfate és munkatársai¹⁰² átfogó tanulmánya. Fontos azonban kiemelni, hogy ez a kapcsolat rövid távú, a longitudinális felmérések kimutatták, hogy hosszú távon a rendszerigazolás negatív kapcsolatban áll a szubjektív jóléttel az alacsony státuszú állampolgárok körében¹⁰³. Tehát Vargas-Salfate és munkatársai¹⁰⁴ szerint idővel az alacsony státuszú emberek ráébrednek a rendszer igazságtalanságára és ezáltal a rendszerigazolás elveszíti palliatív funkcióját. Összességében azonban a szerzők is úgy látják, hogy rövid távon a fennálló rendszer igazolása összefüggésben áll a pszichológiai jóléttel. Különösen érdekes, hogy erőteljesebb ilyen irányú tendenciára számítottak a fejlettebb és kevésbé egalitáriánus országokban, azonban ezt a hipotézist az eredményeik nem támasztották alá.

Wakslak, Jost, Tyler és Chen¹⁰⁵ szintén arra a következtetésre jutottak, hogy a rendszerigazoló ideológiák csökkentik az érzelmi distresszt. Kutatásukban egy magasan rendszerigazoló kondíció alatt vizsgálták a résztvevők attitűdjeit, tehát tipikus "nincstelenből gazdag" és "mindenki boldogulhat, ha elég szorgalmasan dolgozik" történetekkel befolyásolták őket a kísérleti helyzetben, amelyek erősen csökkentették az igazságtalan rendszer miatti negatív érzelmeket, morális felháborodást, emellett pedig az alanyok adakozási és jótékonykodási kedvét is.

A status quoval való szemben álláshoz szükséges, hogy az egyén képes legyen tolerálni a nagy fokú bizonytalanságot, a biztonság hiányát és az esetleges fenyegetettség érzését, a potenciális elhatárolódást más, akár hozzájuk közel álló emberektől is, tehát a pszichológiai jóllét csökkenésével jár¹⁰⁶. Nem meglepő, hogy a rendszerigazolás hatással van a politikai viselkedésre is: a kollektív cselekvésben való részvétel csökkenésével jár, bizonyos jelöltek, pártok és mozgalmak támogatását vagy elutasítását is befolyásolja¹⁰⁷.

2.4. A tudás hiánya és kognitív disszonancia

Shepherd és Kay¹⁰⁸ a politikai informáltság és a rendszerigazolás kapcsolatát vizsgálták. A szerzők szerint a tudás hiányából a kormánytól való függés

¹⁰² Vargas-Salfate et al. 2018

¹⁰³ Godfrey, Santos és Burson 2017; Osborne és Sibley 2013

¹⁰⁴ Vargas-Salfate et al. 2018

¹⁰⁵ Wakslak, Jost, Tyler és Chen 2007

¹⁰⁶ Jost et al. 2017

¹⁰⁷ Hennes, Nam, Stern és Jost 2012; Azevedo, Jost és Rothmund 2017; Jost 2019

¹⁰⁸ Shepherd és Kay 2012

érzete alakulhat ki, ami növeli a rendszerigazolást és a bizalom szintjét, ennek következtében pedig csökken az egyén motivációja arra, hogy tájékozódjon a releváns témában, ha az információ negatív hatással bírna. Különösen jellemző a komplex problémák "átruházása" az államra, ami szintén növeli a függőséget, bizalmat és végül az elkerülő viselkedést is, azaz a választók kerülnek az ismereteik bővítését, nehogy ezáltal meginogjon a rendszerről, államról alkotott képük¹⁰⁹. Így például a gazdaság működésének komplex jellemzéséről olvasva, a Shepherd és Kay kísérletében résztvevők magasabb érzékelt tehetetlenségről számoltak be és nagyobb mértékben úgy érezték, hogy függnek az államtól, ami kihatott a bizalmi szint növekedésére a kormány gazdasági kompetenciáját illetően, ezzel párhuzamosan pedig hajlamosabbá tette az embereket arra, hogy szemet hunyjanak a gazdasági problémák felett.

A kognitív disszonancia elmélete szerint az emberek kerülnek azokat az információkat, amelyek cáfolják a hiedelmeiket¹¹⁰, tehát például a dohányzók kisebb eséllyel fognak a cigaretta és a rák kapcsolatáról olvasni, mint a nemdohányzók¹¹¹. Emellett a bizonytalanság csökkenti a jövőbeli események megbecsülésének¹¹² és a fontos kérdésekben való részvétel képességét, sőt, ezeket az emberek általában túl kockázatosnak és költségesnek is ítélik meg¹¹³. Így végül ismét a fennálló rendszer változatlanosságához és igazolásához jutunk el.

2.5. Ideológiák és rendszerigazolás

Régóta foglalkoztatja a pszichológusokat annak a gondolata, hogy az ideológiai különbségek mögött jól elhatárolható pszichológiai tényezők állnak. Nem meglepő, hogy a huszadik században felvirágzó kutatási irányzat elsősorban a jobboldali gondolkodásra fókuszált, hiszen a második világháború borzalmait átélve és megfigyelve érthető módon foglalkoztatta a tudósokat annak a kérdése, hogy az emberek egyes csoportjai miért érzik szükségét a külső csoportok elnyomásának. Bár Adorno és munkatársai¹¹⁴ tekintélyelvűségről és fasizmus-skáláról (F-skála) szóló tanulmánya óta sok idő eltelt és megjelentek a liberális, illetve baloldali gondolkodást vizsgáló felmérések is – fontos kiemelni, hogy a jobboldaliság és konzervativizmus,

¹⁰⁹ Kay, Gaucher, Napier, Callan és Laurin 2008

¹¹⁰ Adams 1961; Rhine 1967

¹¹¹ Brock és Balloun 1967

¹¹² Hogg 2007

¹¹³ Dunning, Johnson, Ehrlinger és Kruger 2003

¹¹⁴ Adorno et al. 1950

illetve baloldaliság és liberalizmus fogalmát gyakran használják szinonimaként, azonban valójában nem tehetünk egyenlőségjelet a kifejezések közé – , a mai napig talán hangsúlyosabbnak tekinthetjük a jobboldalisággal és konzervativizmussal foglalkozó kutatásokat a társadalmi igazságosság témakörén belül. Jelen tanulmánynak nem célja foglalkozni a hangsúly-eltolódással és elsősorban szintén a jobboldali, illetve konzervatív dimenziót veszi górcső alá a társadalmi egyenlőtlenségek vizsgálatakor. Emellett elengedhetetlen figyelembe venni a tényt, hogy a tárgyalt pszichológiai kutatások többsége az Amerikai Egyesült Államokban vagy olyan európai országokban készült, amelyek nem tapasztalták meg a szocializmus attitűdformáló évtizedeit. Ennek a hatásával majd az ötödik fejezet foglalkozik részletesen. Az évtizedek során számtalan kritika érte a pszichológiai jellemzők ideológiai nézetekhez társítását, azonban John Josttal és munkatársaival¹¹⁵ egyetértve úgy gondolom, hogy ez egy empirikusan mérhető kérdés. Ahhoz, hogy megértsük a konzervativizmus rendszerigazoláshoz (és később más, társadalmi igazságossággal kapcsolatos elméletekhez) fűződő viszonyát, előbb fontos megvizsgálunk a konzervatív ideológia-preferenciára hajlamosító pszichológiai tényezőket.

A laikus megismerés elmélete¹¹⁶ alapján az emberek motivált információkeresés által alakítják ki saját hiedelemrendszerüket és sajátítják el tudásukat, amelynek egyik elsődleges célja a bizonytalanság csökkentése. Ide kapcsolható még többek között a kognitív zárás iránti szükséglet vagy más néven lezárás iránti igény¹¹⁷, a rettegéskezelés elmélete¹¹⁸, a mentális rigiditás és dogmatikus/zárt gondolkodás¹¹⁹, a konzervativizmus mint a bizonytalanságkerülés dinamikus elmélete¹²⁰, a negyedik fejezetben tárgyalt szociális dominancia elmélete¹²¹ és természetesen a rendszerigazolás¹²² is. Jost és munkatársai¹²³ motivált társas megismerés elmélete egybe fogja ezeket a meghatározó tényezőket.

Jost és munkatársai *A politikai konzervativizmus mint motivált megismerés* című tanulmánya alapján a konzervativizmust meghatározhatjuk „a társas megismerés speciális formájaként, [tehát] a) meghaladja az egyéni különbségekre alapozó hagyományos nézőpontokat, b) világosan megkülönbözteti a pszichológiai motívumokat és a politikai

¹¹⁵ Jost et al. 2003

¹¹⁶ Kruglanski 1989

¹¹⁷ Kruglanski 2005

¹¹⁸ Greenberg, Pyszczynski és Solomon 1986

¹¹⁹ Adorno et al. 1950; Rokeach 1960

¹²⁰ Wilson 1973

¹²¹ Sidanius és Pratto 2005, eredeti kiadás: 1999

¹²² Jost és Banaji 1994

¹²³ Jost et al. 2003

változókat, valamint segít megmagyarázni a kettő közötti kapcsolatokat, c) a konzervativizmust elősegítő diszpozicionális tényezők mellett figyelembe veszi a helyzeti tényezőket is, d) többféle episztemikus, egzisztenciális, valamint ideológiai szempontból védekező motivációt vesz tekintetbe mint a korábbi vizsgálatok, valamint e) integratív fogalmi keretet kínál annak megértéséhez, hogy hogyan működnek együtt ezek a motívumok a félelem és a bizonytalanság kezelésében, illetve csökkentésében”¹²⁴.

Hagyományosan a konzervativizmust a társadalomtudományok és a közgazdaságtan az önérdek ideológiájának tekintik¹²⁵, emellett a konzervatívok általánosságban pesszimistábbak az emberi természettel kapcsolatban, embertársaikat hajlamosabbak eredendően önzőnek tartani¹²⁶. Az önérdek ideológiája bélyeg pedig összecseng a konzervativizmust és a felső társadalmi osztályokat összekapcsoló statisztikákkal¹²⁷. Azonban a frissebb, pszichológiai tényezőket hangsúlyosabban vizsgáló felmérések ennél sokkal komplexebb képet adnak arról, miért húz valaki a konzervatív ideológia felé a tisztán racionális önérdekkövetésen és családi szocializációs hatáson túl – sőt, a motivált társas megismerés elmélete egyenesen elutasítja az olyan leegyszerűsítő elméleteket, amelyek az egyén ideológiai preferenciáját a szülői vagy egyéb tekintéllyel rendelkező személy hatásának tartják¹²⁸. Abric¹²⁹ gondolatait felhasználva Jost és munkatársai is egyetértenek abban, hogy a konzervativizmusnak van egy magja és úgynevezett periférikus asszociációi is. A társas, kognitív és motivációs szükségletek a konzervativizmus magjához kötődnek, a tanulmány szempontjából ezek lesznek fontosak. A központi “mag elemeket” alapvetően két nagy csoportra oszthatjuk: egyrészt a változástól való ódzkodásra és tradíciókövetésre, másrészt pedig az egyenlőtlenséggel kapcsolatos attitűdökre¹³⁰.

Az explicit (nevezhetjük kontrollált preferenciának is, amelyek tudatosan változtathatók például annak érdekében, hogy az egyén pozitív képet mutasson önmagáról a kívülvilág számára¹³¹) és implicit (vagy más néven automatikus preferencia, amelyet az emberek nem képesek tudatosan módosítani¹³²) preferenciák is jól mérhetőek a megfelelő skálák

¹²⁴ Jost et. al 2003:528

¹²⁵ Sears és Funk 1991

¹²⁶ Graham, Haidt és Nosek 2009

¹²⁷ Sidanius és Ekehammar 1979

¹²⁸ Jost et al. 2003

¹²⁹ Abric 2001

¹³⁰ lásd például Jost et al. 2003; Altemeyer 1998; Giddens 1998

¹³¹ Nosek 2005

¹³² Nosek 2005

segítségével¹³³. A konzervatív önbevallásúak jellemzően nagyobb implicit preferenciát mutatnak a rend és a konformitás iránt, szemben a káosszal és lázadással, a preferencia egyenesen arányosan nő a konzervativizmus-skálán elért pontszámmal. Az erősen konzervatívok kiemelkedően preferálják a stabilitást és a tradíciókat, szemben a liberális önbevallásúakkal, akik inkább a rugalmasságot és a haladást támogatják. Emellett a magukat konzervatívnak vallók nagyobb arányban támogatják a hagyományos értékeket a feminizmussal szemben¹³⁴. A nemi szerepek, szülő-gyerek kapcsolatok és más személyközi kapcsolatok dichotóm szemlélete a kétértelműséggel szembeni intoleranciához¹³⁵ köthető, amely szintén erős kapcsolatot mutat a konzervatív ideológiával, fő mozgatórugója a bizonytalanság elkerülése.

Bár nem rajzolhatunk egyenlőségjelet a konzervativizmus és a jobboldaliság közé, de a változás elutasítása jól mérhető a konzervatívok körében Altemeyer¹³⁶ Jobboldali Tekintélyelvűség-skálájával (RWA). Az RWA-skálával végzett kutatások kimutatták, hogy a konvencionális magasabb pontszámot elérők esetében morális kérdés, mereven elkötelezettek a társadalmi normák iránt, gyakran társulhat agresszióval a társadalmi rend védelme, ez jellemzően külső csoportok és nemkonvencionális személyek ellen irányul, sokszor a félelem által motiválva. Jogosan vetjük fel a kérdést, hogy létezhet-e baloldali tekintélyelvűség: John Jost szerint nem, mert hiányzik a jobboldali tekintélyelvűséget jellemző merev gondolkodásmód¹³⁷. Ezzel szemben Altemeyer szerint létezhet ilyen elhatárolás azzal a különbséggel, hogy a jobboldali tekintélyelvűek a meglévő rendszert támogatják, míg a baloldali tekintélyelvűek a rendszert megdönteni kívánó erőket¹³⁸. Tehát a rendszerigazoláshoz köthető pszichológiai fogalmak közül számunkra elsősorban a jobboldali tekintélyelvűség lehet releváns.

A liberális ideológiához erősebben kötődik az egalitarizmus gondolata, beleértve a szociális juttatásokat, a jóléti intézkedéseket, a jogegyenlőséget stb., még implicit szinten is. Alapvetően az emberek többsége, ideológiai preferenciától függetlenül, implicit módon pozitívabban viszonyul a társadalom magasabb státuszú tagjaihoz (pl.: a bőrszín, a szexualitás, vallási többség vs. vallási kisebbség is ide tartozhatnak), de ez a tendencia

¹³³ pl.: Implicit Association Test; Nosek, Greenwald és Banaji 2007

¹³⁴ Jost, Nosek és Goslin 2008

¹³⁵ Frenkel és Brunswik 1948

¹³⁶ Altemeyer 1998

¹³⁷ Jost 2021

¹³⁸ Altemeyer 2006

sokkal hangsúlyosabb a konzervatívok körében¹³⁹. Tehát explicit és implicit módon is kirajzolódik egy éles eltérés a liberálisok és konzervatívok társadalmi egyenlőségről alkotott véleményei között. Erősen kötődik a társadalmi egyenlőség fogalmához a szociális dominancia elmélete¹⁴⁰ és az ehhez fűződő szociális dominancia orientáció skála (SDO), amely „bejósolja, hogy egy személy mennyire preferálja a csoportok közötti egyenlőséget/egyenlőtlenséget, mennyire várja el, hogy saját csoportja domináljon más csoportok felett, illetve mennyire gondolja helyesnek, hogy a csoportok hierarchikus viszonyban állnak egymással”¹⁴¹. Az elmélettel a tanulmány negyedik fejezete foglalkozik majd részletesebben.

A konzervativizmus magjának e két eleme legtöbbször szorosan összefügg¹⁴², azonban a tágabb értelemben vett jobboldali ideológiák esetén megfigyelhető olykor a különválás, ahogy a baloldaliság esetén is. A huszadik század mindkettőre szolgálhat gyakorlati példával, hiszen a jobboldali totalitárius rezsimek elutasították ugyan a társadalmi egyenlőtlenséget, de egyben felrúgták a status quót is, míg a baloldali szélsőségek hatalomra kerülésük után megszilárdították a rendszert, évtizedeken át elutasították a változást az egyenlőségre hivatkozva¹⁴³. Jost és munkatársai¹⁴⁴ három fő csoportra osztották a konzervatív motivációkat. A tanulmányban megnevezett három csoport az episztemikus, az egzisztenciális és az ideológiai motivációk voltak. Az episztemikusak közé sorolhatjuk a dogmatizmust, a kétértelműségekre irányuló intoleranciát, a kognitív komplexitást, a bizonytalanság elkerülését, a rendre és a lezárásra való igényt. Az egzisztenciális motivációk kategóriájába tartozik az önbecsülés, a rettegéskezelés/terrorkezelés, a félelem, a harag és a pesszimizmus. Végül az ideológiai motivációk közé a társadalmi-gazdasági önérdeteket, a csoportdominanciát és a rendszerigazolást sorolták. Ezek a motívumok természetesen összefüggnek egymással¹⁴⁵.

A rendszerigazolás skálán elért magas pontszám erős összefüggést mutat a konzervativizmussal – Napier és Jost¹⁴⁶ ehhez hozzákapcsolja azt a feltételezést is, hogy a konzervatív ideológia egyben egy rendszerigazoló ideológia is. Általánosan a konzervatív önbesorolású emberek nagyobb jólétről, étellel való elégedettségről és boldogságról számolnak be, mint a

¹³⁹ Nosek et al. 2007; Jost, Nosek és Goslin 2008

¹⁴⁰ Sidanius és Pratto 1999, 2005

¹⁴¹ Faragó és Kende, 2017:116

¹⁴² Muller 2001

¹⁴³ Martin, Scully és Levitt 1990; Jost et al. 2003

¹⁴⁴ Jost et al. 2003

¹⁴⁵ Jost et al. 2003

¹⁴⁶ Napier és Jost 2008

liberálisok¹⁴⁷. Ez az ideológiai szakadék nem meglepő, hiszen a konzervatív felfogás része a társadalmi egyenlőtlenségek elfogadása és azok természetességében való hit. Jost és Napier¹⁴⁸ szerint ez a gondolat egyfajta "lőkhárítóként" vagy "tompító effektusként" funkcionál a konzervatív önbevallásúak körében, ezzel elősegítve az egyenlőtlen rendszerek igazolását.

3. Az igazságos világba vetett hit: mindenki azt kapja, amit érdemel?

Melvin J. Lerner¹⁴⁹ *The Belief in a Just World* című könyvének kulcsgondolata, hogy az emberek életében tulajdonképpen egy megkerülhetetlen szükséglet, hogy úgy érezhessék, mindenki azt kapja a társadalom tagjaként, ami jár neki. Lerner szerint az emberek akaratereje véges és tökéletlen, ezért az eredmények eléréséhez motivációra van szükségük önmaguk és gyermekeik számára, ebben a szituációban pedig előnyös az egyén számára, ha képes abban hinni, hogy igyekezetei biztosan megtérülnek egy igazságos világban. Az olyan társadalmi berendezkedésekben, ahol alacsony a redisztribúció (érezkelt) mértéke, még inkább felértékelődik ennek a motivációnak az értéke, mint az olyan társadalmakban, ahol jelentős védőháló feszül annak tagjai alatt¹⁵⁰.

Lerner¹⁵¹ úgy véli, hogy éles különbség rajzolódik ki ezen attitűdök terén az európai és az amerikai felfogás között. Általánosságban megállapítható, hogy az amerikai állampolgárok optimistábbak az igazságos világba vetett hit és a laissez-faire típusú közpolitikával kapcsolatban, míg az európaiak jellemzően sokkal pesszimistábbak és lényegesen fontosabbnak tartják a jóléti állam szociális segítségnyújtását. Ennek a felfogásbeli szakadéknak többféle hátterét is feltárták a pszichológiával és társadalomtudományokkal foglalkozó kutatók, részben felelős érte az európai és amerikai társadalmakban a vagyonosság okainak eltérő meghatározása, részben pedig az önellátásról alkotott véleménykülönbségek¹⁵².

A World Values Survey 2000-es évek eleji adatai alapján az amerikaiaknak 29%-a gondolta úgy, hogy aki szegénynek születik, annak nincs esélye a kitörésre és csupán 30%-uk szerint meghatározóbb a

¹⁴⁷ Napier és Jost 2008; Schlenker, Chambers és Le 2012

¹⁴⁸ Jost és Napier 2008

¹⁴⁹ Lerner 1980

¹⁵⁰ Benabou és Tirole 2006

¹⁵¹ Lerner 1980

¹⁵² Benabou és Tirole 2006

szerencse az előrejutásban, mint az igyekezet és az iskolázottság. Ezek az arányok az európaiak esetében sokkal drasztikusabbak voltak (60% és 54%), illetve közel duplája volt azoknak az amerikai állampolgároknak az aránya, akik szerint az előnytelen anyagi helyzet az akaraterő hiányából és lustaságból fakad¹⁵³. Hasonló tendencia figyelhető meg a 2017-2020 között végzett felmérés esetén is, ahol arra a kérdésre, hogy a kemény munka vagy a szerencse meghatározóbb tényező-e az életben való előrejutásra, az amerikai kitöltők feltűnően nagyobb arányban gondolták úgy, hogy szélsőségesen a befektetett munka a lényegesebb (egy 10-es skálán, ahol az 1-es jelölte a teljes mértékben meritokratikus felfogást, az amerikai állampolgároknak 27.5%-a jelölte meg azt az értéket, míg például a német kitöltők esetében ez csak 9.3% volt, a görögöknél pedig mindössze 5%, így az európai kitöltők sokkal inkább a középső értékek felé húztak, szemben az Egyesült Államokkal). Különösen érdekes, hogy John T. Jost korábban tárgyalt rendszerigazolás elméletét alátámasztva az alacsony egy főre jutó GDP-vel rendelkező országok lakói, mint például Mexikó, Irán, Egyiptom, Vietnám, Kenya stb., kiugróan magas arányban jelöltek meg 1-es értéket, legalább 30% felett¹⁵⁴.

A világ igazságosságába és a kemény munka jelentőségébe vetett hit gyakran ütközik a tényekkel, ez pedig kognitív disszonanciát eredményez az egyénben. Az emberek feloldhatatlan igénye a kontroll érzetére gyakran felülírja a logikát és azt, amit tapasztalunk a saját életünkben, ezáltal is igazoljuk azt a stresszcsökkentő hitet, hogy a világ igazságos. Pszichológiai kutatások bizonyítják, hogy hajlamosak vagyunk kitalált érdemeket és felnagyított teljesítményt társítani azokhoz, akiket látszólag véletlenszerűen választottak ki egy magasabb és jobban fizető munkahelyi pozícióra. Továbbá minél inkább hisz valaki a meritokráciában (és ide sorolhatjuk az igazságos világba vetett hitet is), annál pozitívabbak lesznek az attitűdjeik a magas társadalmi státuszúak irányába¹⁵⁵.

Hafer és Olson 1989-es kísérlete során számítógépes feladatokat kellett megoldaniuk a kitöltőknek. Azok, akik jobban hittek az igazságos világ eszményében, inkább igazságosnak ítélték meg a pontozást, akkor is, ha egyértelmű jeleket kaptak arról, hogy a procedúra igazágtalan volt. Ugyanezt a tendenciát láthatjuk a nők munkaerőpiaci hátrányos helyzetét vizsgálva is: azok a nők, akik nagyobb mértékben hisznek az igazságos világban, elfogadhatóbbnak tartják alacsonyabb munkahelyi státuszukat¹⁵⁶.

¹⁵³ Benabou és Tirole 2006

¹⁵⁴ Haerpfer et al. 2022

¹⁵⁵ Jost, Pelham és Carvalho 2002; Benabou és Tirole 2006

¹⁵⁶ Hafer és Olson 1993

Berkics¹⁵⁷ pedig egyértelmű kapcsolatot talált a rendszerigazolás és az igazságos világba vetett hit között magyar mintán is, továbbá az igazságos világgal kapcsolatos hiedelmek korrelálnak a posztoszocialista államokban a szubjektív jóléttel¹⁵⁸. Az igazságos világba vetett hit általánosságban tompítja a stresszt¹⁵⁹.

Az igazságos világba vetett hit motivációja figyelhető meg a klasszikus áldozathibáztatásban is: nem tudjuk enyhíteni az áldozat szenvedését, ezért okokat keresünk arra, hogyan juttathatta magát ebbe a nem kívánatos helyzetbe¹⁶⁰. Például a meritokráciába vetett hit korrelál a nők körében saját csoportjuk hibáztatásával alacsony munkahelyi státuszukért¹⁶¹. De gondoljunk csak az utóbbi években aktuális MeToo kampány által keltett társadalmi visszhangra, amelyben állandó kérdésként volt jelen, hogy az áldozatok miért nem látták előre a rájuk leselkedő veszélyt vagy sokan egészen odáig mentek, hogy az áldozat viselkedését vagy külsejét nevezték meg az abúzus kiváltójaként, ezzel rájuk terhelve a felelősséget az elkövetők helyett. Így az eseményeket kívülről szemlélők megerősíthették az igazságos világba vetett hitüket, azt a biztonságos gondolatot, hogy ők nem válhatnak szexuális zaklatás áldozatává, amennyiben egy bizonyos, helyesnek és biztonságosnak vélt módon viselkednek. Természetesen ugyanezt a gondolatmenetet láthatjuk kirajzolódni a mélyszegénység – gyakran összefonódva az etnikai kisebbségekkel kapcsolatos negatív sztereotípiákkal – megítélésében is, hamis biztonságérzetet ébreszt az állampolgároknak, ha különböző negatív attribútumokat kapcsolnak a szerencsétlen helyzetben lévő embertársaikhoz. Például lustának, gyenge képességűnek, erőszakosnak, mindenképp önmaguktól különbözőnek definiálják őket, ezáltal teljes mértékben elhatárolódva az ő problémáiktól, ami egyrészt csökkenti a nem enyhíthető szenvedésük által keltett szorongást, másrészt igazolja, hogy a világ igazságos és ezáltal a szerencsésebb helyzetű állampolgár sosem tapasztalja majd meg ezt a szenvedést kiemelkedő érdemeinek köszönhetően.

¹⁵⁷ Berkics 2007

¹⁵⁸ Dalbert és Katona-Sallay 1996; Dzuka és Dalbert 2006

¹⁵⁹ Tomaka és Blascovich 1994

¹⁶⁰ Benabou és Tirole 2006

¹⁶¹ McCoy és Major 2007

4. A szociális dominancia elmélete

4.1. A szociális dominancia rövid áttekintése

A Jim Sidanius és Felicia Pratto nevéhez köthető szociális dominancia elmélete „*abból az alapgondolatból indul ki, hogy az emberi társadalmak mindegyikére kivétel nélkül jellemző, hogy a csoportalaú társadalmi hierarchiák rendszereiként szerveződnek. A hierarchikus társadalmi struktúra legegyszerűbb esetben egy vagy kevésszámú domináns, egyeduralommal bíró, valamint egy vagy több alávetett csoport takar. Más lényeges jellemzők mellett a domináns csoport elsődleges tulajdonsága, hogy a pozitív társadalmi értékek, valamint az anyagi és szimbolikus javak aránytalanul nagy hányadát vagy akár azok összességét birtokolja. A pozitív társadalmi értékek lehetnek a politikai autoritás és hatalom, a kiváló minőségű, temérdek ennivaló, a szép ház, az elérhető legjobb minőségű egészségügyi szolgáltatások, a vagyon, a társadalmi rang. [...] Az alárendelt csoportok ezzel szemben a negatív társadalmi értékekből részesednek aránytalanul nagy mértékben, ezek például az alacsony hatalmi, illetve társadalmi pozíció, magas kockázattal járó, alacsony státusú foglalkozások, elégtelen egészségügyi ellátás és étkezés, szerény vagy szegényes lakások, valamint komoly büntető szankciók (például börtön vagy halálbüntetés)*”¹⁶².

A szociális dominancia elméletének megértéséhez fontos, hogy elkülönítsük egymástól az egyéni alapú és a csoportalapú társadalmi hierarchiákat. Előbbihez nyilvánvalóan az egyéni, nagyra értékelt tulajdonságok tartoznak, mint az intelligencia, vezetői képességek, bármely területen tanúsított kiemelkedő tehetség stb. Ezzel szemben a csoportalapú társas hierarchiák esetén olyan előjogokról beszélhetünk, amelyek valakit egy specifikus csoportba való tartozása okán illetnek meg. Természetesen a két kategória nem különíthető el egymástól teljes mértékben, hiszen a más-más társadalmi csoportokhoz tartozó emberek különböző lehetőségekkel találják szemben magukat tehetségük kibontakoztatásakor – ide sorolhatjuk a korábban már tárgyalt megfelelő oktatáshoz való hozzáférés kérdését¹⁶³.

Jost és Thompson¹⁶⁴ két részre bontották a szociális dominancia orientációt (rövidítve: SDO), ez alapján a skála egyrészt méri az egyenlőség

¹⁶² Sidanius és Pratto 2005:85

¹⁶³ Sidanius és Pratto 2005

¹⁶⁴ Jost és Thompson 2000

elutasítását (továbbiakban: SDO-E), illetve a csoportalapú dominancia támogatását (továbbiakban: SDO-D). Az SDO-D a pozitív csoportidentitás fenntartásáért felelős, magába foglalja a saját csoport dominanciájának preferenciáját, a büszkeséget, a saját csoportnak kedvezést, a konzervációt stb., emellett pedig összefüggést mutat a jobboldali tekintélyelvűséggel – bár ez kultúránként eltérhet, jellemzően az erős ideológiai szakadékokkal működő államokban található erős összefüggést az SDO és a jobboldali tekintélyelvűség között¹⁶⁵ –, a fenyegetettség elkerülésének igényével, a lezárás iránti igénnyel, az alacsony megismerés iránti szükséglettel, a külső csoportok leigázásának vágyával, a klasszikus rasszizmussal stb. Az SDO-E ellenben a status quo fenntartását szolgálja és éppen ezért szoros összefüggésben áll a rendszerigazoló attitűdökkel, a gazdasági rendszerek igazolásával, a kisebbségeket megcélzó szociális intézkedések elutasításával, a konzervativizmussal, a szimbolikus rasszizmussal stb.¹⁶⁶. Jellemzően a magas szociális státusú személyek magasabb SDO-E pontszámot érnek el¹⁶⁷.

A férfiak általánosságban fogékonyabbak a hierarchia fenntartására, mint a nők, ez olyan attitűdökhöz kötődik, mint az etnikai előítéletesség, a rasszizmus, a kapitalizmus preferenciája, jobboldaliság stb. Az SDO emellett pozitívan korrelál a már korábban említett protestáns munkaetikával és az igazságos világba vetett hittel, továbbá a (nők ellen irányuló) szexizmussal, nacionalizmussal és katonai programok támogatásával, illetve negatívan az altruizmussal¹⁶⁸. Különösen érdekes, hogy a magas SDO-pontszám összefügg az úgynevezett fajizmussal [*speciesism*], tehát azok, akik az embereket felsőbbrendű élőlénynek tartják, hajlamosabbak csoportközi kapcsolataikban is hierarchiát állítani. Vélhetően a kapcsolat abból ered, hogy a csoportközi hierarchia egy szélsőséges formájában átcsaphat a külső csoportok dehumanizálásába, amelynek elengedhetetlen alapja, hogy a nem-ember állatokat alacsonyabb rendűnek kell tekintenie az egyénnek. Tehát az etnikai előítéletek és a fajizmus korrelációt mutatnak¹⁶⁹. Sidanius és munkatársai¹⁷⁰ interakciós hipotézise alapján minél nagyobb egy társadalomban az egyenlőtlenség és a hierarchia, annál nagyobbak kell lennie az alsó és felső osztályok között a szociális dominancia orientációbeli különbségeknek.

¹⁶⁵ Roccato és Ricolfi 2005; Mirisola et al. 2007

¹⁶⁶ Faragó-Kende 2017; Kugler, Cooper és Nosek 2010; Ho et al. 2012; Ho et al. 2015

¹⁶⁷ Faragó és Kende 2017

¹⁶⁸ Pratto et al. 1994

¹⁶⁹ Dhont, Hodson, Costello és MacInnis 2014

¹⁷⁰ Sidanius et al. 1994

4.2. A szociális dominanciára gyakorolt csoporthatások

Alapvetően a szociális dominancia orientáció pontos teoretikai meghatározása a mai napig kérdéses¹⁷¹. A kutatók kezelték már az előítéletesség személyiségmodelljeként¹⁷², amely megközelítés szerint az SDO egy személyiségjegy, egy pszichológiai egyéni jellegzetesség, amely független az egyén társadalmi struktúrában betöltött szerepétől. Egy másik elképzelés a csoportos szocializációs modell nevet viseli¹⁷³, amely szerint az emberek idomulnak a csoporthoz, amelyhez csatlakoztak és az SDO a szociális kontextustól függően változik. Utóbbit megerősíti a tény, hogy például különböző minimális csoportközi helyzetekben végzett kísérletek esetén a magas státuszú egyének nagyobb hajlandóságot mutattak a diszkriminációra, mint az alacsony státuszúak¹⁷⁴, illetve Guimond és munkatársai¹⁷⁵ kísérletében azok, akik azt az információt kapták, hogy magas vezetői képességek birtokában vannak és ezáltal képesek lennének magasabb pozíciót betölteni, előítéletesebb voltak, mint azon társaik, akiket egy előzetes teszt alapján átlagos vezetői képességűnek neveztek. Hasonló eredményt mutatott egy csoportstátusz manipulálásával készült kísérlet: aki magas pozíciót töltött be ez alapján, magasabb SDO-szinttel is rendelkezett¹⁷⁶. Az emberek jellemzően olyan csoportokhoz csatlakoznak szívesen, amelyek tükrözik saját SDO-szintjüket¹⁷⁷, tehát azok, akik magas pontszámot érnek el az SDO-skálán, jellemzően olyan csoportokkal próbálnak kapcsolatot létesíteni, amelyek fenntartják és legitimizálják az egyenlőtlen rendszer¹⁷⁸. Ez olyan egészen politikamentes kontextusban is megvalósulhat, mint az egyetemi szakválasztás: a jogáshallgatók jellemzően magasabb SDO-pontszámmal rendelkeznek, mint a pszichológushallgatók¹⁷⁹.

Ahogy korábban már láthattuk, a szociális dominancia erősen összefügg az előítéletesség kérdésével, az előítéletességre való hajlamot azonban „aktiválni” is kell. Maga a hajlam következhet neveltetésből, szocializációból, tapasztalatokból¹⁸⁰, illetve a legmodernebb kutatások foglalkoznak az előítéletesség és konzervativizmus – továbbra sem vonható

¹⁷¹ Duckitt 2001

¹⁷² lásd például: Reynolds, Turner, Haslam és Ryan 2001

¹⁷³ lásd például: Guimond 2000

¹⁷⁴ lásd például: Bettencourt et al. 2001

¹⁷⁵ Guimond et al. 2003

¹⁷⁶ Schmitt, Branscombe és Kappen 2003

¹⁷⁷ Sidanius et al. 1994, 2003

¹⁷⁸ Pratto, Sidanius és Levin 2006

¹⁷⁹ Guimond et al. 2003

¹⁸⁰ Winter 2008

egyenlőségjel a kettő közé, csupán bizonyos mértékig keresztmetszetet alkotnak egymással – genetikai meghatározottságával is¹⁸¹. Winter¹⁸² szerint az előítéletesség három alapvető elemből áll: 1. in-group és out-group elkülönítése (ami már nagyon korán kialakul a szociális kategorizáció révén); 2. szignifikáns és átfogó egyenlőtlenség érzékelése a két csoport között; 3. magyarázat alkotása arra, hogy miért létezik ez az egyenlőtlenség. A szociális dominancia nem független a kontextustól, például erős hatást gyakorol rá az idő múlása, azonban csoportstátusztól függően eltérő mértékben. A magasabb státuszúak SDO-szintje a státuszvesztést követően kisebb mértékben csökken, mint amennyire az alacsonyabb státuszúaké növekszik¹⁸³.

4.3. Szociális dominancia a gyermekek körében

Akárcsak a rendszerigazolás esetében, úgy a szociális dominancia vizsgálatakor is fontos megfigyelni, mely korai hatások vagy velünk született viselkedések befolyásolják a csoportok közötti egyenlőtlenségekkel kapcsolatos vélekedéseket. Ehhez pedig egyértelműen a fiatal gyermekek körében végzett felmérések szolgálhatnak támpontként. A nemzetközi kutatások jelentős része elsősorban a korai szocializációt nevezi meg a szociális dominancia legjelentősebb formálójaként¹⁸⁴, így például intergenerációs hasonlóságok figyelhetők meg a szülők és gyermekek SDO-szintjében¹⁸⁵. Már kora gyermekkorban kialakul egy kép a szülők társadalmi-politikai orientációjáról, megfigyelve azok korosztályosan értelmezhető manifesztációit¹⁸⁶.

A szülők SDO-szintje befolyásolja a gyermekek igazságos elosztásról alkotott képét is. Az alacsony SDO-szintű szülők gyermekei laboratóriumi körülmények között nagyobb mértékben büntetik azokat, akik nem igazságosan osztják el az erőforrásokat egy külső csoport tagja és saját csoportjuk között, míg a magas SDO-szintű szülők gyermekei nem mutatnak ilyen punitív tendenciákat¹⁸⁷.

¹⁸¹ lásd például Schwabe, Jonke és van den Berg 2016; Batrićević és Littvay 2017

¹⁸² Winter 2008

¹⁸³ Liu, Huang és McFedries 2008

¹⁸⁴ lásd például: Duckitt 2001; Pratto, Sidanius és Levin 2006

¹⁸⁵ Duckitt 2001

¹⁸⁶ Reifen-Tagar et al. 2014

¹⁸⁷ Reifen-Tagar et al. 2017

5. Társadalmi igazságosság a posztoszocialista államokban

A korábban tárgyalt kutatások jelentős többsége Nyugat-Európában vagy még inkább az Amerikai Egyesült Államokban zajlott le. Bár a pszichológia sokszor az emberek általános, akár velük született viselkedését is vizsgálja, azonban a kontextus, a társadalmi környezet nem elhanyagolható tényező. Ahogy a vidéki japán gyermekek körében végzett kutatás is bizonyította, számít a kulturális közeg, a felnőttektől átvett és sokszor implicit módon megjelenő szociális kategorizáció befolyásolhatja a társadalmi igazságosságról alkotott képet már a legfiatalabb korosztály esetében is. Éppen ezért feltételezhetjük, hogy egy posztoszocialista állam – amely a fiatal demokráciák táborát erősíti és számtalan kollektív traumával kell megbirkóznia – polgárai máshogy gondolkodnak a társadalmi igazságosság kérdéséről, mint a tőlük nyugatabbra élők.

A kollektív traumák több generáción átívelően határozzák meg a választói magatartást. A korábbi elnyomó rendszerekben kialakul a „félelem kultúrája”¹⁸⁸, amely a privát szférába való visszahúzódást, individualizációt és demobilizációt eredményezhet hosszútávon¹⁸⁹, ezt a félelemkultúrát pedig a kollektív emlékezet különböző formái által (megemlékezések, múzeumok, popkultúra termékei stb.) fenntartja a társadalom, generációról generációra újratermeli. Gyakran a múlt traumáival az elhallgatás útján küzd meg egy társadalom, ezt Danieli¹⁹⁰ a „*hallgatás összeesküvésének*” [*“conspiracy of silence”*] nevezi, amely érdektelenségből, elkerülésből, elfojtásból és tagadásból áll. Páez, Basabe és Gonzalez¹⁹¹ szerint a kollektív emlékezet normatív, elsődleges célja pedig a kollektív identitás védelme, amelynek gyakran az elhallgatás az egyik hasznos eszköze. Az elnyúló félelem, a biztonságos politikai aktivitást szolgáló terek és a szolidaritás hiánya bizonytalanságot és önbizalomhiányt szül ezekben a társadalmakban, amely a társas kapcsolatokat is meghatározza¹⁹². A társadalmi mozgalmak sokszor sikertelenek voltak, ezeknek a tapasztalata beleivódik az állampolgárok politikai aktivitásról való gondolkodásába, továbbá a mozgalmak elvárásai is alacsonyabbak a múlt kudarcai miatt¹⁹³.

Összességében tehát Magyarországon megfigyelhetjük a szocializmus elnyomó rendszere által okozott kollektív traumák utóhatásait. A választók

¹⁸⁸ Ibarra 2016 hivatkozik a következőre: Procupez és Obarrio 2006

¹⁸⁹ Ibarra 2016 hivatkozik a következőre: Lechner és Guell 1998

¹⁹⁰ Danieli 1998

¹⁹¹ Páez, Basabe és Gonzalez 1997

¹⁹² Koonings és Kruijt 1999

¹⁹³ Roberts 1998; Hipsher 1996

passzivitását, a politikai aktivitással kapcsolatos szorongást, az általános pesszimizmust, az elhallgatást stb. Hunyady György szerint a magyar politikai részvételt meghatározza „valamiféle posztkommunista utóhatás, amely egyfelől beágyazódik a lokális panasz kultúrába, másfelől tanult tehetetlenségre vezet politikai téren”¹⁹⁴. Ezek a motívumok mind hiányoznak a nyugat-európai és amerikai politikai kultúrából, így feltételezhetjük, hogy a társadalmi igazságossággal kapcsolatos felmérések is más eredményeket mutatnak majd. A tanulmány elsősorban a rendszerigazolás és a szociális dominancia orientációval kapcsolatos különbségeket vizsgálja. Természetesen a kollektív traumákon túl számtalan regionális társadalomfejlődési sajátosság is meghatározza az állampolgárok rendszerigazolással és igazságos világba vetett hittel kapcsolatos attitűdjeit. Ezekkel a hatásokkal a kutatás egy későbbi szakaszában fog majd foglalkozni, jelen állapotában ezeket nem érinti.

5.1. Rendszerigazolás Magyarországon

A korábbiakban láthattuk, hogy a rendszerigazolás és az igazságos világba vetett hit legtöbbször összefügg a meritokratikus világgéppel, tehát a rendszerigazoló attitűdökkel rendelkezők általában úgy vélik, hogy az erényes és tehetséges emberek jutnak előre az életben. Magyarországon azonban ellentétes az általános közvélekedés: a társadalomban magas pozíciót betöltőket sokkal kevésbé tartják becsületesnek, ezzel kompenzálva akár a tehetség és szorgalom hiányát is. Egy középiskolások körében végzett felmérés szerint a menedzsereket tartották a legkevésbé becsületesnek a tanár és a paraszt kategóriával összevetve – bár érdekes módon a szorgalom terén kiugróan magas pontszámot adtak a menedzsereknek és a tanároknak, tehát a klasszikusan magasabb végzettségű embereknek –, míg egy későbbi középiskolás korosztályban készült kutatás alapján a nagyvállalkozókat kevésbé tartották becsületesnek, mint a hajléktalanokat¹⁹⁵.

A Magyarországgal gyakran jogosan együtt emlegetett Lengyelországban is hasonló tendencia figyelhető meg: a magas státuszú embereket általánosságban pozitívabban ítélték meg, azonban a vagyonos emberekkel kapcsolatos attitűdök meglehetősen negatívak, ez összefüggésben állt azzal, hogy a kitöltők a gazdagságot önzőséggel és kártékonyssággal

¹⁹⁴ Hunyady 2018:274

¹⁹⁵ Hunyady 2018

társították¹⁹⁶. A rendszerváltás utáni években regionális szinten hasonló eredmények születtek, a posztkommunista országokban jellemzően negatívan ítélték meg a gazdagságot, hajlamosabbak voltak a rendszert okolni a hátrányos helyzetűek rossz életkörülményeiért, azonban némileg paradox módon a szegénységgel az egyéni felelősséget is társították¹⁹⁷. Tehát egyszerre igazolták az igazságtalanságot, de megkérdőjelezték annak legitimitását¹⁹⁸. A meritokrácia támogatása pedig még regionális szinten is rendkívül alacsonynak bizonyul hazánkban¹⁹⁹. Nemcsak a meritokráciával kapcsolatos támogató attitűdök mértéke alacsony Magyarországon és a régióban, hanem a protestáns munkaetika is. Ez nem meglepő annak ismeretében, hogy a szocializmus rendszerében alapvetően nem érvényesült az érdemalapú megkülönböztetés²⁰⁰. Hunyady György²⁰¹ a kontraszelekció elvének nevezi azt a kártékony jelenséget, amikor alkalmatlan személyek kerülnek magas, vezetői pozícióba. Összességében viszont a tanulmány szempontjából a legfontosabb, hogy Magyarországon (és regionális szinten) meglepően alacsony a rendszerigazolás mértéke²⁰², vélhetően a sajtóságos társadalomfejlődés, a szocializmus kollektív traumái és egyéb regionális jellegzetességek miatt, amelyek feltárása a (doktori) kutatás jövőbeli célkitűzései között szerepel.

Hunyady szerint *„[a] rendszerigazolás elméletének mondanivalója egyetemes, szisztematikusan gyűjtött tapasztalati alapja a haladott világra terjed ki, gondolati fogantatása ideje és helye az ezredforduló Amerikája. Az elmélet történeti kötöttsége megnyilvánul abban, hogy a) A történeti fejlődés mozgásirányát explicit módon a társadalmi egyenlőség kibontakozásában jelöli meg, melynek terén az Egyesült Államok világraszóló eredményeket könyvelhet el politikai, borszín szerinti, nemi és fizikai állapotot érintő viszonyok terén, eltekintve az ellenkező irányba mozgó jövedelmi és vagyoni viszonyoktól. b) Épp az a kulcsproblémája, hogy a társadalmi egyenlőtlenséget a többségi érdekek ellenében miért és miként konzerválja közgondolkodás és az előrehaladást fékező ideológia. c) A konfliktusok dinamikájával a stabil demokrácia keretei között számol. d) Úgy véli, az emberek céljait és eszközeit a kilátások észlelt valószínűsége nagyban befolyásolja, az azonban számukra valószínűtlen, hogy jogaik gyakorlásában korlátoznák, vagy ezért retorzió érné őket. e) Így az elmélet egy gazdasági húzóerőt képviselő, világháborúban próbált, szuperhatalmi*

¹⁹⁶ Cichocka és Jost 2014 hivatkozik a következőre: Wojciszke és Mikiewicz 2012

¹⁹⁷ Kluegel et al. 1995

¹⁹⁸ Cichocka és Jost 2014

¹⁹⁹ Hadarics 2016

²⁰⁰ Cichocka és Jost 2014

²⁰¹ Hunyady 2002, 2018

²⁰² Cichocka és Jost 2014

*pozíciót élvező sikeres társadalom öntudatával és összefogásával szembesül és szembesít (legalább is így volt ez az ezredforduló évtizedeiben)*²⁰³. Magyarországon tehát a rendszerigazolás-skála nem a várt eredményeket adta.

A posztoszocialista államok polgárainak közös jellemzője az általános kiábrándultság, az illúzióktól való megfosztottság érzése, az érzékelt tehetetlenség, az elvonulás, az apátia²⁰⁴, egyfajta „*depresszív realizmus*”²⁰⁵, emellett alacsonyabb a fennálló rendszerek legitimitása és a különféle intézményekbe vetett bizalom szintje²⁰⁶. Továbbá fontos sajátosság az általános cinizmus. Berkics²⁰⁷ az általános társadalmi-politikai cinizmusnak két kategóriáját különbözteti meg érzelmi válasz szempontjából: az indifferens állampolgárokat, akik érzékelik a társadalom hibáit és igazságtalanságait, de nem vált ki belőlük reakciót, illetve azokat, akiket felzaklat az igazságtalanság. Berkics szerint a rendszerigazolás és a cinizmus tulajdonképpen egyazon skála két végletének minősülnek. Az igazságos világba vetett hit jóval alacsonyabb a kommunizmust átélte országokban, mint tőlük nyugatabbra²⁰⁸, ez pedig magyarázhatja a rendszerigazolás feltűnően alacsony mértékét, hiszen az igazságos világgal kapcsolatos hiedelmek rendszerigazoló funkcióval is rendelkeznek²⁰⁹.

A rendszerigazolás alacsony mértékének egyik lehetséges oka a posztoszocialista országokban általános elvárás, miszerint az állampolgárok jogosultak az államtól érkező segítségre²¹⁰. Cichocka és Jost²¹¹ viszont három, egymást nem kizáró okot nevez meg az alacsony rendszerigazolás lehetséges magyarázataként. Egyrészt, bizonyos rendszereket nehezebb igazolni, tehát ahol objektíven előnytelenebb a status quo, mint az Egyesült Államokban és a jóléti nyugat-európai országokban, nehezebben alakul ki a rendszerigazoló attitűd. Másrészt, ha egy rendszert nem tartanak legitimnek annak polgárai, könnyen más rendszerekhez fordulhatnak, hogy kielégítsék azok igazolására irányuló igényeiket. Végül pedig a rendszerigazolást elnyomhatják olyan kulturális beidegződések, mint a cinizmus-és panasz kultúra, Hunyady György²¹² szavaival élve a „*lokális panasz kultúra*”. A rendszerigazolás könnyebben teret nyerhet tehát egy

²⁰³ Hunyady 2018:275

²⁰⁴ Cichocka és Jost 2014

²⁰⁵ Benabou és Tirole 2006

²⁰⁶ Hunyady 2018 idézi a következőt: Czapinski 2011

²⁰⁷ Berkics 2007

²⁰⁸ Lerner 1980

²⁰⁹ Kay és Jost 2003

²¹⁰ Hunyady 2018 idézi a következőt: Lewicka 2006

²¹¹ Cichocka és Jost 2014

²¹² Hunyady 2018:274

alapvetően meritokráciát hirdető társadalomban – fontos persze kihangsúlyoznunk, hogy ebben az esetben olyan társadalomról beszélünk, amelynek tagjai érdemalapúnak tekintik a berendezkedést, ennek nem kell szükségszerűen egyeznie a valósággal. Gondoljunk csak az Egyesült Államok idealizált „amerikai álm” képére, amely irreális társadalmi mobilitást ígér mindenkinek, aki elég keményen dolgozik, noha ez a tényleges statisztikai adatoktól igencsak messze áll, hiszen valójában egyre kevesebben jutnak feljebb a gazdasági létra fokain az őket megelőző generációkhoz képest a társadalom alsó-és középrétegében²¹³. Az előrelépés esélyei Magyarországon még kisebbek, ahogy a második fejezet részletesen is tárgyalta, a különbség csupán az, hogy hazánkban nem is kecsegtetnek a kemény munka megtérülésével olyan mértékben, mint Amerikában. Hunyady szerint „A legfájóbb aggály mindemellett az előnytelen helyzetű, kiszolgáltatott és esendő rétegeknek kegyetlenül következetes leszorítása és megfosztása az egyéni és közös megküzdés lehetőségeitől, nem utolsósorban az oktatás révén végbemenő társadalmi mobilitástól”²¹⁴.

Hatást gyakorolhat a rendszerigazolás sajátos magyar megnyilvánulására az is, hogy az állampolgárok látnak-e egy rendszeralternatívát, van-e reális esély a megváltoztatására – korábban a tanulmány részletesebben foglalkozott a rendszerből való szabadulás kilátástalanságával –, hiszen a valószínűségek megítélése rendkívül fontos szerepet játszik a rendszerigazolás kialakulásában²¹⁵. Szintén aláássa a rendszerigazolás jelenségét az annak alapjául szolgáló biztonságkeresés céltalansága. Egy 2012-es gondolatátársításon alapuló felmérés szerint a résztvevők 44%-a asszociált Magyarországról a bizonytalanságra, kilátástalanságra és létbiztonság hiányára, 23% a nélkülözésre és szegénységre, 20% a szomorúságra és félelemre. Ez szemben áll azzal, hogy az emberek kimagaslóan igényelnék a szociális biztonságot, amelynek valós mértékét rendkívül csekélynek érzékelik²¹⁶. Emellett a rendszerváltáson átesett országok esetén fontos jelenség, hogy az emberek megfogalmazznak különféle várakozásokat az új rendszerrel kapcsolatban, ilyen várakozás lehet például annak a gondolata, hogy a meghatározatlan jövőben gazdasági szempontból jobb lesz az egyén számára ebben az új berendezkedésben, tehát valamiféle kompenzációban részesül a múlt és a jelen nehézségeiért. Magyarországon közvetlenül a rendszerváltás után sokkal hangsúlyosabb volt a jövőbeli kompenzációba vetett hit, mint az

²¹³ World Economic Forum 2020

²¹⁴ Hunyady 2018:276

²¹⁵ Kay, Shepherd, Blatz, Chua és Galinsky 2010; Hunyady 2018

²¹⁶ Hunyady 2018

aktuális rendszer igazságosnak ítéltése. Akárcsak a rendszerigazolás-skála, úgy a Lerner-féle Belief in a Just World Scale²¹⁷ sem működött kezdetben tökéletesen magyar kontextusban²¹⁸. Azonban a későbbi felmérések már egységes igazságos világ koncepcióra engednek következtetni a magyar kitöltők körében is, vélhetően a kapitalizmus és demokrácia egyre szilárdabbá válásának köszönhetően²¹⁹.

Természetesen ez nem azt jelenti, hogy egyáltalán nincs jelen a rendszerigazolás Magyarországon, az viszont biztos, hogy a rendszerkritika hangsúlyosabb hazánkban, mint a rendszerigazolás elméletének születési helyén, Amerikában. Összességében a rendszerigazolás hazánkban összefügg a korábban említett pozitív jövőképpel, míg a rendszerkritika a jövőre irányuló nagyobb mértékű pesszimizmussal társul. Sőt, alapvetően a rendszerigazolás általános értelemben vett optimizmussal jár együtt Magyarországon is²²⁰. Ez összefüggésben állhat a rendszerigazolás és az étellel való elégedettség korrelációjával. Különösen izgalmas, hogy Hunyady György kutatásai alapján²²¹ a rendszerkritika Magyarországon az alsó és felső társadalmi osztályokban is egyaránt jelentős mértékben kimutatható. Szintén kapcsolat figyelhető meg a rendszerigazolás-optimizmus változó és a hatalomösszpontosítás, illetve a társadalmi megkülönböztetés között, míg a rendszerkritika-pesszimizmus sokkal inkább a demokráciában való hittel függ össze.

5.2. Szociális dominancia orientáció Magyarországon

Faragó és Kende²²² magyar kontextusban vizsgálták a korábban már említett bifaktoros szociális dominancia orientáció szerkezetet (SDO-D és SDO-E), összevetve egy társadalmi csoportok iránti rokonszenv kérdőívvel (a kérdőív a következő csoportokkal kapcsolatos attitűdöket mérte: bevándorlók, cigányság, hajléktalanok, zsidók, LMBTQ+ közösség, túlsúlyos emberek), illetve egy Bogardus-féle társadalmi távolság skálával.

Az SDO-faktorok a kutatási eredmények alapján erős korrelációt mutatnak, a legkiugróbb a bevándorlókkal és romákkal szembeni elutasítás volt, ezek pedig kiemelkedően erősen korreláltak egymással is. Emellett „a

²¹⁷ és annak Dalbert-féle német változata, amelyet a szerzők Dalbert, Montada és Schmitt (1987) alapján idéznek

²¹⁸ Dalbert és Katona-Sallay 1996, Study 1

²¹⁹ Dalbert és Katona-Sallay, 1996 Study 4

²²⁰ Hunyady 2018

²²¹ Hunyady 2018

²²² Faragó és Kende 2017

migránsok és a cigányok esetén mindkét SDO-faktor szignifikánsan bejósolta az előítéletességet. Mivel a csoportalapú dominancia bejósoló ereje kétszer olyan erősnek bizonyult, mint az egyenlőség elutasításáé, ezért úgy döntöttünk, hogy itt kizárólag az SDO-D dominanciáját feltételezzük. Ezzel szemben a melegek és a zsidók esetén a két faktor bejósoló erejében nem volt számottevő különbség, így ezeknél a csoportoknál mindkét SDO-faktor hatását jelentősnek értékelték²²³. Tehát ez alapján láthatjuk, hogy mindegyik társadalmilag stigmatizált csoport előítéletesség áldozata, amely egyben az elnyomott státuszuk fenntartása iránti igénnyel is társul a szociális dominanciára hajlamos emberek esetén. A szerzők szerint a bevándorlókkal és etnikai kisebbségekkel kapcsolatos előítéletek és elnyomás azért jelenhet meg nyíltabban, mert ezek esetén hiányzik egyfajta normatív gátlás, míg például az LMBTQ+ közösség esetén a felmérés idejében még inkább verbális, nem pedig politikai erőszak érvényesült²²⁴ – a jelenlegi törvények és kormánypárti kommunikációt figyelembe véve lehetséges, hogy más eredményekre számíthatnánk egy új mintavétel esetén, nyíltabb előítéletességre és elnyomási igényre.

Murányi és Sipos²²⁵ egy nemzeti radikális szervezet és egy környezetvédő csoport körében végzett szociális dominancia felmérést. Eredményeik alapján az életkor nem befolyásoló tényező, ami azonban meglepőbb, hogy a társadalmi státusz sem hatott a korábbi kutatásokhoz hasonló mértékben, a környezetvédőknél egyáltalán nem volt releváns, míg a nemzeti radikálisoknál éppen az alacsonyabb státuszúak SDO-értékei voltak kiugróak.

Ezek az eredmények alátámasztják, hogy az SDO-skála a rendszerigazolás-skálával ellentétben többé-kevésbé a várt eredményeket mutatja Magyarországon is. Azonban a kutatások az előítéletességet és csoportalapú dominanciát nem vetették össze sem a fennálló rendszer igazolásával, sem pedig az igazságos világba vetett hittel és meritokráciával, így ezek kapcsolata jövőbeli felméréseket igényel, amelyre jelen kutatás is vállalkozna a későbbiekben.

6. Egy aktuális magyar kutatás lehetséges irányai

A nemzetközi szakirodalom alapján kirajzolódni látszik egy egyértelmű összefonódás a rendszerigazolás, a szociális dominancia és a meritokrácia

²²³ Faragó és Kende 2017:128

²²⁴ Faragó és Kende 2017:129-130

²²⁵ Murányi és Sipos 2012

között. Azonban, amíg ezen motívumok közötti kapcsolat hazánktól nyugatabbra egyértelmű, addig Magyarország sajátos társadalomfejlődése miatt rendhagyó eredményeket kaphatunk.

Fontos megjegyezni, hogy a magyar állampolgárok rendszerigazoló attitűdjeivel kapcsolatos felmérések döntő többsége legalább tíz évvel ezelőtt vagy annál is régebben készült. Nem elhanyagolható tényező az sem, hogy a rendszer igazságosságával foglalkozó kutatások egy része viszonylag szűk mintán készült, például középiskolások vagy pszichológia szakos egyetemisták körében²²⁶. Bár ezek az eredmények mindenképp érdekes képet adnak, azonban nem lehet figyelmen kívül hagyni a tényt, hogy a mintába vélhetően kevesen kerültek be az alsóbb társadalmi rétegek közül, illetve jelentős eltéréseket tapasztalhatunk a munkaerőpiac és gazdaság világában rutinosabban mozgó felnőttek esetén.

A leglényegesebb feltérképezendő terület azonban az, hogy a jelenlegi magyar társadalom mennyire hajlamos arra a klasszikus rendszerigazolásra, amely korábban nem jellemezte hazánkat, ez milyen regionális fejlődési sajátosságok miatt alakult így, továbbá hogyan kapcsolódnak ezen attitűdök a csoportalapú dominancia és meritokrácia gondolatához. Az elmúlt másfél évtized számtalan politikai, gazdasági és globális változást hozott. A kormánypárt egymás után következő harmadik ciklusát tölti, szavazóbázisuk rendületlenül stabil az ország egyértelműen kimutatható gazdasági nehézségei, az oktatás erodálódása, az egészségügy sokat kritizált helyzete és más társadalmi problémák ellenére is – olyan problémák ezek, amelyek kiemelten érintik a kormánypárt szavazóbázisát is. Mindeközben a szomszédban háború zajlik, a világ megtapasztalt egy migrációs válságot és egy globálisan tomboló, sok emberáldozatot követelő járványt is. Ezek mind olyan külső-belső hatások, amelyek nem hagyhatók figyelmen kívül, hiszen hatnak az emberek hétköznapjaira, folyamatosan találkoznak velük a médiában, éppen ezért formálják a társadalomról és politikáról alkotott gondolataikat is.

Egy jövőbeli kutatás fő célkitűzése tehát részben az lenne, hogy felmérje, mekkora hatással volt az elmúlt egy-két évtized a magyar rendszerigazolási tendenciákra. Emellett arra is választ találna, hogyan hatnak a regionális társadalomfejlődési jellemzők a magyarok társadalmi igazságosságról alkotott elképzelésére. Továbbá a magyar kormánypárti politikusok kommunikációjában fellelhető, rendszerigazolást erősítő elemek vizsgálata is rendkívül fontos lenne a rendszerigazolás mélyreható feltárása érdekében, hiszen feltételezhetjük, hogy a nagy társadalmi támogatottsággal bíró kormánypárt kommunikációjában megjelennek olyan

²²⁶ Berkics 2007 és Hunyady 2018

elemek, amelyek törekednek a sokat kritizált rendszer legitimalizálására, a problémák igazolására.

Összességében tehát megállapíthatjuk, hogy hazánkban ugyan folytattak a rendszerigazolással és a csoportalapú elnyomással, igazságos társadalmi elosztással kapcsolatos kutatásokat is, de ezek jellemzően teljes mértékben elkülönültek egymástól. Emellett az eredmények nem tekinthetők aktuálisnak az elmúlt másfél évtized politikai-társadalmi változásait figyelembe véve. Ezért fontos lenne, hogy a magyar társadalomnak ezt a jelenleg homályosan meghatározható területét alaposabban górcső alá vegyük.

Felhasznált irodalom

Aboud, F. (1988): *Children and Prejudice*. London, Blackwell Publishers.

Abric, J. C. (2001): A structural approach to social representations. In: Deaux, K. - Philogène, G. (szerk.): *Representations of the social: Bridging theoretical traditions*. Hoboken, Blackwell Publishing, 42–47.

Adams, J. S. (1961): Reduction of cognitive dissonance by seeking consonant information. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, Vol. 62, No. 1, 74–78. DOI: <https://doi.org/10.1037/h0047029> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Adorno, T. W. - Frenkel-Brunswik, E. - Levinson, D. J. - Sanford, R. N. (1950): *The authoritarian personality*. New York, Harpers.

Altemeyer, B. (1998): The Other "Authoritarian Personality". *Advances in Experimental Social Psychology*, Vol. 30, 47-92. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0065-2601\(08\)60382-2](https://doi.org/10.1016/S0065-2601(08)60382-2) (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Altemeyer, B. (2006): The Authoritarians. 8-51. https://drive.google.com/file/d/1Ishbg1AE3snak_yOTLK0hPsvy_4l6ew1/view (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Aloise-Young, P. A. (1993): The development of self-presentation: Self-promotion in 6- to 10-year-old children. *Social Cognition*, Vol. 11, No. 2, 201–222. DOI: <https://doi.org/10.1521/soco.1993.11.2.201> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Andreoni, J. - Bernheim, D. B. (2009): Social image and the 50-50 norm: A theoretical and experimental analysis of audience effects. *Econometrica*, Vol. 77, No. 5, 1607-1636. DOI:

<https://doi.org/10.3982/ECTA7384>,

<https://econweb.ucsd.edu/~jandreoni/Publications/Econometrica%20AB%202009.pdf> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Azevedo, F. - Jost, J. T. - Rothmund, T. (2017): "Making America great again": System justification in the U.S. presidential election of 2016. *Translational Issues in Psychological Science*, Vol. 3, No. 3, 231–240. DOI: <https://doi.org/10.1037/tps0000122> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Baron, A. - Banaji, M. (2009): Evidence of System Justification in Young Children. *Social and Personality Psychology Compass*, Vol. 3, No. 6, 918–926. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1751-9004.2009.00214.x> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Baron, A. S. - Shusterman, A. - Bordeaux, A. - Banaji, M. R. (2004): *Implicit Race Attitudes in African-American and Hispanic Children*. Austin, 5th Annual Meeting of the Society for Personality and Social Psychology. DOI: <https://doi.org/10.1037/e633912013-901>

Batricevic, N. - Littvay, L. (2017): A Genetic Basis of Economic Egalitarianism. *Social Justice Research*, Vol. 30. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11211-017-0297-y>, <https://link.springer.com/article/10.1007/s11211-017-0297-y> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Batson, C. D. - Kobrynowicz, D. - Dinnerstein, J. L. - Kampf, H. C. - Wilson, A.D. (1997): In a very different voice: Unmasking moral hypocrisy. *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 72, No. 6, 1335–1348. DOI: <https://doi.org/10.1037/0022-3514.72.6.1335> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Benabou, R. - Tirole, J. (2006): Belief in a Just World and Redistributive Politics. *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 121, No. 2, 699–746. DOI: <https://doi.org/10.1162/qjec.2006.121.2.699> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Bennett, M. - Yeeles, C. (1990): Children's understanding of the self-presentational strategies of ingratiation and self-promotion. *European Journal of Social Psychology*, Vol. 20, No. 5, 455–461. DOI: <https://doi.org/10.1002/ejsp.2420200507> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Berkics, M. (2007): *Cold-hearted Cynics vs Concerned Citizens: Re-visiting the Notion of Social-Political Cynicism and Its Relationship to Citizenship*. London, CiCe. <https://www.researchgate.net/publication/239531126> Cold-hearted Cynics vs Concerned Citizens Re-visiting the Notion of Social-

Political Cynicism and Its Relationship to Citizenship (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Berkics M. (2009): A disztributív igazságosság észlelése és a rendszerigazolás: Kultúrközi összehasonlítás két volt szocialista országban = Perceptions of distributive justice and system justification: a cross-cultural comparison of two post-socialist countries. *Magyar Pszichológiai Szemle*, Vol. 64, No. 1, 229-252. DOI: <https://doi.org/10.1556/mpszle.64.2009.1.8>

Bettencourt, B. A. - Charlton, K. - Dorr, N. - Hume, D. L. (2001): Status differences and in-group bias: A meta-analytic examination of the effects of status stability, status legitimacy, and group permeability. *Psychological Bulletin*, Vol. 127, No. 4, 520–542. DOI: <https://doi.org/10.1037/0033-2909.127.4.520> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Bigler, R. S. (1995): The role of classification skill in moderating environmental influences on children's gender stereotyping: A study of the functional use of gender in the classroom. *Child Development*, Vol. 66, No. 4, 1072–1087. DOI: <https://doi.org/10.2307/1131799> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Blanchar, J. C. - Eidelman, S. (2013): Perceived system longevity increases system justification and the legitimacy of inequality. *European Journal of Social Psychology*, Vol. 43, No. 4, 238–245. DOI: <https://doi.org/10.1002/ejsp.1960> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Bolton, G. E. - Ockenfels, A. (2000): ERC: A theory of equity, reciprocity, and competition. *American Economic Review*, Vol. 90, No. 1, 166–193. DOI: <https://doi.org/10.1257/aer.90.1.166>, <https://www.researchgate.net/publication/4745797> ERC A Theory of Equity Reciprocity and Competition (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Bonanno, G. A. - Jost, J. T. (2006): Conservative shift among high-exposure survivors of the September 11th terrorist attacks. *Basic and Applied Social Psychology*, Vol. 28, No. 4, 311–323. DOI: https://doi.org/10.1207/s15324834basp2804_4 (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Branscombe, N. R. - Spears, R. - Ellemers, N. - Doosje, B. (2002): Intragroup and intergroup evaluation effects on group behavior. *Personality and Social Psychology Bulletin*, Vol. 28, No. 6, 744–753. DOI: <https://doi.org/10.1177/0146167202289004> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Brock, T. C. - Balloun, J. L. (1967): Behavioral receptivity to dissonant information. *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 6, No. 4,

413–428. DOI: <https://doi.org/10.1037/h0021225> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Cichocka, A. - Jost, J. T. (2014): Stripped of illusions? Exploring system justification processes in capitalist and post-Communist societies. *International Journal of Psychology*, Vol. 49, No. 1, 6–29. DOI: <https://doi.org/10.1002/ijop.12011> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Dalbert, C. - Katona-Sallay, H. (1996): The „Belief in a Just World” Construct in Hungary. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, Vol. 27, No. 3, 293–314. DOI: <https://doi.org/10.1177/0022022196273003> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Danieli, Y. (1998): “Introduction”. In: Danieli, Y. (szerk.): *International Handbook of Multigenerational Legacies of Trauma*. New York: Plenum Press, 1–16. DOI: https://doi.org/10.1007/978-1-4757-5567-1_1

Dhont, K. - Hodson, G. - Costello, K. - MacInnis, C. C. (2014): Social dominance orientation connects prejudicial human–human and human–animal relations. *Personality and Individual Differences*, Vol. 61–62, 105–108. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.paid.2013.12.020> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Duckitt, J. (2001): A dual-process cognitive-motivational theory of ideology and prejudice. In: Zanna, M. P. (szerk.): *Advances in experimental social psychology*. Cambridge, Academic Press, 41–113. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0065-2601\(01\)80004-6](https://doi.org/10.1016/S0065-2601(01)80004-6)

Dunham, Y. - Baron, A. S. - Banaji, M. R. (2006): From American City to Japanese Village: A Cross-Cultural Investigation of Implicit Race Attitudes. *Child Development*, Vol. 77, No. 5, 1268–1281. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2006.00933.x> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Dunham, Y. - Baron, A. S. - Banaji, M. R. (2007): Children and social groups: A developmental analysis of implicit consistency in Hispanic Americans. *Self & Identity*, Vol. 6, No. 2-3, 238–255. DOI: <https://doi.org/10.1080/15298860601115344> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Dunning, D. - Johnson, K. - Ehrlinger, J. - Kruger, J. (2003): Why people fail to recognize their own incompetence. *Current Directions in Psychological Science*, Vol. 12, No. 3, 83–87. DOI: <https://doi.org/10.1111/1467-8721.01235> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Dzuka, J. - Dalbert, C. (2006): The belief in a just world’s impact on subjective well-being in old age. *Aging and Mental Health*, Vol. 10, No. 5,

439–444. DOI: <https://doi.org/10.1080/13607860600637778> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Eduline.hu (2020. október 16.). Itt a HVG 2021-es középiskolai rangsora: trónfosztás a legjobbak között. https://eduline.hu/kozoktatas/20201015_kozepiskolai_rangsor (Utolsó letöltés: 2023. 03. 09.)

Faragó L. - Kende A. (2017): Az elnyomás támogatása vagy az egyenlőség ellenzése? Az új Szociális Dominancia Orientáció Skála (SDO7) vizsgálata. *Alkalmazott Pszichológia*, Vol. 17, No. 1, 115–135. http://ap.elte.hu/wp-content/uploads/2017/10/AP_2017_1_Farago_Kende.pdf (Utolsó letöltés: 2023. 03. 09.)

Fehr, E. - Schmidt, K. M. (1999): A Theory of Fairness, Competition, and Cooperation. *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 114, No. 3, 817–868. DOI: <https://doi.org/10.1162/003355399556151>, <http://www.jstor.org/stable/2586885> (Utolsó letöltés: 2023. 03. 09.)

Festinger, L. (1954): A theory of social comparison processes. *Human Relations*, Vol. 7, 117–140. DOI: <https://doi.org/10.1177/001872675400700202> (Utolsó letöltés: 2023. 03. 09.)

Festinger, L. (1957): *A theory of cognitive dissonance*. Kalifornia, Stanford University Press. DOI: <https://doi.org/10.1515/9781503620766>

Frenkel-Brunswick, E. (1948): Intolerance of Ambiguity as an Emotional and Perceptual *Personality Variable*. *Journal of Personality*, Vol. 18, No. 1, 108-123. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.1949.tb01236.x> (Utolsó letöltés: 2023. 03. 09.)

Freud, A. (1946): *The ego and the mechanisms of defence*. Madison, International Universities Press.

Giddens, A. (1998): *The third way: The renewal of social democracy*. Cambridge, Polity Press.

Godfrey, E. B. - Santos, C. E. - Burson, E. (2017): For better or worse? System-justifying beliefs in sixth-grade predict trajectories of self-esteem and behavior across early adolescence. *Child Development*, Vol. 90, No. 2-3, 1-16. DOI: <https://doi.org/10.1111/cdev.12854>

Graham, J. - Haidt, J. - Nosek, B. A. (2009): Liberals and conservatives rely on different sets of moral foundations. *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 96, No. 5, 1029–1046. DOI: <https://doi.org/10.1037/a0015141> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Greenberg, J. - Pyszczynski, T. - Solomon, S. (1986): The Causes and Consequences of a Need for Self-Esteem: A Terror Management Theory. In: Baumeister, R.F. (szerk.): *Public Self and Private Self*. New York, Springer. DOI: https://doi.org/10.1007/978-1-4613-9564-5_10

Greenwald, A. G. - Banaji, M. R. (1995): Implicit social cognition: Attitudes, self-esteem, and stereotypes. *Psychological Review*, Vol. 102, No. 1, 4–27. DOI: <https://doi.org/10.1037/0033-295X.102.1.4> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Guimond, S. (2000): Group socialization and prejudice: The social transmission of intergroup attitudes and beliefs. *European Journal of Social Psychology*, Vol. 30, No. 3, 335–354. DOI: [https://doi.org/10.1002/\(SICI\)1099-0992\(200005/06\)30:3%3C335::AID-EJSP994%3E3.3.CO;2-M](https://doi.org/10.1002/(SICI)1099-0992(200005/06)30:3%3C335::AID-EJSP994%3E3.3.CO;2-M), <https://psycnet.apa.org/record/2000-15991-003> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Guimond, S. - Dambrun, M. - Michinov, N. - Duarte, S. (2003): Does social dominance generate prejudice? Integrating individual and contextual determinants of intergroup cognitions. *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 84, No. 4, 697–721. DOI: <https://doi.org/10.1037/0022-3514.84.4.697> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Hadarics, M. (2016): Motivational and ideological underpinnings of welfare preferences in Eastern and Western Europe. *Europe's Journal of Psychology*, Vol. 12, No. 1. DOI: <https://doi.org/10.1037/0022-3514.84.4.697> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Haerpfer, C. - Inglehart, R. - Moreno, A. - Welzel, C. - Kizilova, K., Diez-Medrano, J. - Lagos, M. - Norris, P. - Ponarin, E. - Puranen, B. (szerk.) (2022): *World Values Survey: Round Seven - Country-Pooled Datafile Version 3.0*. Madrid, Bécs, JD Systems Institute & WWSA Secretariat.

Hafer, C. L. - Olson, J. M. (1989): Beliefs in a just world and reactions to personal deprivation. *Journal of Personality*, Vol. 57, No. 4, 799–823. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.1989.tb00495.x> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Hafer, C. L. - Olson, J. M. (1993): Beliefs in a just world, discontent, and assertive actions by working women. *Personality and Social Psychology Bulletin*, Vol. 19, No. 1, 30–38. DOI: <https://doi.org/10.1177/0146167293191004> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Hennes, E. P. - Nam, H. H. - Stern, C. - Jost, J. T. (2012): Not all ideologies are created equal: Epistemic, existential, and relational needs predict system-justifying attitudes. *Social Cognition*, Vol. 30, No. 6, 669–

688. DOI: <https://doi.org/10.1521/soco.2012.30.6.669> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Hipsher, P. L. (1996): Democratization and the decline of urban social movements in Chile and Spain. *Comparative Politics*, Vol. 28, No. 3, 273–297. DOI: <https://doi.org/10.2307/422208> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Ho, A. K., Sidanius, J., Pratto, F., Levin, S., Thomsen, L., Kteily, N., & Sheehy-Skeffington, J. (2012). Social Dominance Orientation: Revisiting the Structure and Function of a Variable Predicting Social and Political Attitudes. *Personality and Social Psychology Bulletin*, Vol. 38, No. 5, 583–606. DOI: <https://doi.org/10.1177/0146167211432765> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Ho, A. K., Sidanius, J., Kteily, N., Sheehy-Skeffington, J., Pratto, F., Henkel, K. E., Foels, R., & Stewart, A. L. (2015). The nature of social dominance orientation: Theorizing and measuring preferences for intergroup inequality using the new SDO_r scale. *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 109, No. 6, 1003–1028. DOI: <https://doi.org/10.1037/pspi0000033> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Hochschild, J. L. (1996): *Facing Up to the American Dream: Race, Class, and the Soul of the Nation*. Princeton, Princeton University Press. DOI: <https://doi.org/10.1515/9781400821730>

Hogg, M. A. (2007): Uncertainty-identity theory. In: Zanna, M. P. (szerk.): *Advances in experimental social psychology*, Vol. 39, 69–126. Cambridge, Elsevier Academic Press. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0065-2601\(06\)39002-8](https://doi.org/10.1016/S0065-2601(06)39002-8) (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Hogg, M. A. (2021): Self-uncertainty and group identification: Consequences for social identity, group behavior, intergroup relations, and society. In: Gawronski, B. (szerk.), *Advances in experimental social psychology*. Cambridge, Elsevier Academic Press, 263–316. DOI: <https://doi.org/10.1016/bs.aesp.2021.04.004>

Hook, J. G. - Cook, T. D. (1979): Equity theory and the cognitive ability of children. *Psychological Bulletin*, Vol. 86, No. 3, 429–445. DOI: <https://doi.org/10.1037/0033-2909.86.3.429> (Utolsó letöltés: 2024.03.09.)

Hunyady, Gy. (2002): A kontraszelekció pszichológiája [Psychology of contraselection]. *Magyar Pszichológiai Szemle*, Vol. 57, No. 3, 397–434. DOI: <https://doi.org/10.1556/MPSzle.57.2002.3.1> (Utolsó letöltés: 2024.03.09.)

Hunyady Gy. (2018): Rendszerigazolás és rendszerkritika = System Justification and System Criticism. *Magyar Pszichológiai Szemle*, Vol. 73, No. 2, 269-298. DOI: <https://doi.org/10.1556/0016.2018.004>

Ibarra, C (2016): The Demobilization of Civil Society: Posttraumatic Memory in the Reconstruction of Chilean Democracy. *Latin American Perspectives*, Vol. 43, No. 6. DOI: <https://doi.org/10.1177/0094582X16669140> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Jay, S. - Batruch, A. - Jetten, J. - McGarty, C. - Muldoon, O. T. (2019): Economic inequality and the rise of far-right populism: A social psychological analysis. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, Vol. 29, No. 5, 418-428. DOI: <https://doi.org/10.1002/casp.2409> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Jetten, J. - Mols, F. - Healy, N. - Spears, R. (2017): "Fear of Falling": Economic Instability Enhances Collective Angst among Societies' Wealthy Class. *Journal of Social Issues*, Vol. 73, No. 1, 61-79. DOI: <https://doi.org/10.1111/josi.12204> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Jones, J. M. (2003): Sept. 11 effects, though largely faded, persist. *The Gallup Poll*, 2003. szeptember 9. www.gallup.com/poll/9208/Sept-Effects-Though-Largely-Faded-Persist.aspx (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Jost, J. T. - Banaji, M. R. (1994): The role of stereotyping in system-justification and the production of false consciousness. *British Journal of Social Psychology*, Vol. 33, No. 1, 1-27. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.2044-8309.1994.tb01008.x> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Jost, J. T. - Thompson, E. P. (2000): Group-Based Dominance and Opposition to Equality as Independent Predictors of Self-Esteem, Ethnocentrism, and Social Policy Attitudes among African Americans and European Americans. *Journal of Experimental Social Psychology*, Vol. 36, No. 3, 209-232. DOI: <https://doi.org/10.1006/jesp.1999.1403> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Jost, J. T. - Hunyady, O. (2002): The psychology of system justification and the palliative function of ideology. *European Review of Social Psychology*, Vol. 13, 111-153. DOI: <https://doi.org/10.1080/10463280240000046>

Jost, J. T. - Pelham, B. W. - Carvallo, M. R. (2002): Non-conscious forms of system justification: Implicit and behavioral preferences for higher status groups. *Journal of Experimental Social Psychology*, Vol. 38, No. 6, 586-602.

DOI: [https://doi.org/10.1016/S0022-1031\(02\)00505-X](https://doi.org/10.1016/S0022-1031(02)00505-X) (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Jost, J. T. (2003): *Önalávetés a társadalomban: a rendszerigazolás pszichológiája*. Budapest, Osiris Kiadó.

Jost, J. T. - Glaser, J. - Kruglasnki, A. W. - Sulloway, F. (2003): A politikai konzervativizmus mint motivált társas megismerés. In: Jost, J. T. (szerk.): *Önalávetés a társadalomban: a rendszerigazolás pszichológiája*. Budapest, Osiris Kiadó, 525-615.

Jost, J. T. - Hunyady, O. (2003): The psychology of system justification and the palliative function of ideology. *European Review of Social Psychology*, Vol. 13, No. 1, 111–153. DOI: <https://doi.org/10.1080/10463280240000046> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Jost, J. T. - Glaser, J. - Kruglanski, A. W. - Sulloway, F. (2003): A politikai konzervativizmus, mint motivált társas megismerés. In Jost, J. T. (2003): *Önalávetés a társadalomban: a rendszerigazolás pszichológiája*. Budapest: Osiris Kiadó, 339–375.

Jost, J. T. - Pelham, B. W. - Sheldon, O. - Ni Sullivan, B. (2003): Social inequality and the reduction of ideological dissonance on behalf of the system: Evidence of enhanced system justification among the disadvantaged. *European Journal of Social Psychology*, Vol. 33, No. 1, 13–36. DOI: <https://doi.org/10.1002/ejsp.127> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Jost, J. T. - Banaji, M. R. - Nosek, B. A. (2004): A Decade of System Justification Theory: Accumulated Evidence of Conscious and Unconscious Bolstering of the Status Quo. *Political Psychology*, Vol. 25, No. 6, 881–919. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1467-9221.2004.00402.x> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Jost, J. T. - Hunyady, O. (2005): Antecedents and Consequences of System-Justifying Ideologies. *Current Directions in Psychological Science*, Vol. 14, No. 5, 260-265. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.0963-7214.2005.00377.x> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Jost, J. T. - Nosek, B. A. - Gosling, S. D. (2008): Ideology: Its Resurgence in Social, Personality, and Political Psychology. *Perspectives on Psychological Science*, Vol. 3, No. 2, 126–136. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1745-6916.2008.00070.x> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Jost, J. T. - Kay, A. C. - Thorisdottir, H. (2009): *Social and Psychological Bases of Ideology and System Justification*. Oxford University Press. DOI: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195320916.001.0001>

Jost, J. T. - Liviatan, I. - van der Toorn, J. - Ledgerwood, A. - Mandisodza, A. - Nosek, B. A. (2010): System justification: How do we know it's motivated? In: D. R. Bobocel - A. C. Kay - M. P. Zanna - J. M. Olson (szerk.): *The psychology of justice and legitimacy*. London, Psychology Press, 173–203.

Jost, J. T. - Gaucher, D. - Stern, C. (2015): "The world isn't fair": A system justification perspective on social stratification and inequality. In: Mikulincer, M. - Shaver, P. R. - Dovidio, J. F. - Simpson, J. A. (szerk.): *APA handbook of personality and social psychology*. Washington, DC: American Psychological Association, 317–340. DOI: <https://doi.org/10.1037/14342-012>

Jost, J. T. - Becker, J. - Osborne, D. - Badaan, V. (2017): Missing in (collective) action: Ideology, system justification, and the motivational antecedents of protest behavior. *Current Directions in Psychological Science*, Vol. 26, No. 2, 99–108. DOI: <https://doi.org/10.1177/0963721417690633> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Jost, J. T. (2019). A quarter century of system justification theory: Questions, answers, criticisms, and societal applications. *British Journal of Social Psychology*, Vol. 58, No. 2, 263–314. DOI: <https://doi.org/10.1111/bjso.12297> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Jost, J. T. - Badaan, V. - Goudarzi, S. - Hoffarth, M. - Mogami, M. (2019): The future of system justification theory. *British Journal of Social Psychology*, Vol. 58, No. 2, 382–392. DOI: <https://doi.org/10.1111/bjso.12309> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Jost, J. T. (2021): *Left and Right: The Psychological Significance of a Political Distinction*. Oxford University Press.

Kay, A. C., Jimenez, M. C., & Jost, J. T. (2002). Sour grapes, sweet lemons, and the anticipatory rationalization of the status quo. *Personality and Social Psychology Bulletin*, Vol. 28, No. 9, 1300–1312. DOI: <https://doi.org/10.1177/01461672022812014> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Kay, A. C. - Jost, J. T. (2003): Complementary justice: Effects of "poor but happy" and "poor but honest" stereotype exemplars on system justification and implicit activation of the justice motive. *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 85, No. 5, 823–837. DOI:

<https://doi.org/10.1037/0022-3514.85.5.823> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Kay, A. C. - Gaucher, D. - Napier, J. L. - Callan, M. J. - Laurin, K. (2008): God and the government: Testing a compensatory control mechanism for the support of external systems. *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 95, No. 1, 18–35. DOI: <https://doi.org/10.1037/0022-3514.95.1.18> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Kay, A. C. - Gaucher, D. - Peach, J. M. - Laurin, K. - Friesen, J. - Zanna, M. P. - Spencer, S. J. (2009): Inequality, discrimination, and the power of the status quo: Direct evidence for a motivation to see the way things are as the way they should be. *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 97, No. 3, 421–434. DOI: <https://doi.org/10.1037/a0015997> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Kay, A. C. - Shepherd, S. - Blatz, C. W. - Chua, S. N. - Galinsky, A. D. (2010): For God (or) country: The hydraulic relation between government instability and belief in religious sources of control. *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 99, No. 5, 725–739. DOI: <https://doi.org/10.1037/a0021140> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Kay, A. C. - Friesen, J. (2011): On Social Stability and Social Change: Understanding When System Justification Does and Does Not Occur. *Current Directions in Psychological Science*, Vol. 20, No. 6, 360–364. DOI: <https://doi.org/10.1177/0963721411422059> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Kay, A. C. - Jimenez, M. C. - Jost, J. T. (2003): Savanyú szőlő, édes citrom és status quo megelőlegezett racionalizációja. In: Jost, J. T. (szerk.): *Önalávetés a társadalomban: a rendszerigazolás pszichológiája*. Budapest, Osiris Kiadó, 198–228.

Kluegel, J. R. - Smith, E. R. (1986): *Social Institutions and Social Change. Beliefs About Inequality: Americans' Views of What Is and What Ought to be*. Hawthorne, Aldine de Gruyter.

Kluegel, J. R. - Csepe, Gy. - Kolosi, T. - Orkeny, A. - Nemenyi, M. (1995): Accounting for the rich and the poor: Existential justice in comparative perspective. In: Kluegel, J. R. - Mason, D. S. - Wegener, B. (szerk.): *Social justice and political change: Public opinion in capitalist and post-communist states*. New York, Aldine de Gruyter, 179–208. DOI: <https://doi.org/10.1515/9783110868944.179>

Kluegel, J. R. - Mason, D. S. - Wegener, B. (szerk.) (1995): *Social justice and political change: Public opinion in capitalist and post-communist states*.

New York, NY: Aldine de Gruyter. DOI: <https://doi.org/10.1515/9783110868944>

Knight, C. G. - Tobin, S. J. - Hornsey, M. J. (2014): From fighting the system to embracing it: Control loss promotes system justification among those high in psychological reactance. *Journal of Experimental Social Psychology*, Vol. 54, 139–146. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jesp.2014.04.012> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Koonings, K. - Kruijt, D. (szerk.). (1999): *Societies of Fear: The Legacy of Civil War, Violence, and Terror in Latin America*. London, Zed Books.

Kruglanski, A. W. (1989): The psychology of being "right": The problem of accuracy in social perception and cognition. *Psychological Bulletin*, Vol. 106, No. 3, 395–409. DOI: <https://doi.org/10.1037/0033-2909.106.3.395> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Kugler, M. B. - Cooper, J. - Nosek, B. A. (2010): Group-based dominance and opposition to equality correspond to different psychological motives. *Social Justice Research*, Vol. 23, No. 2-3, 117–155. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11211-010-0112-5> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Lane, R. E. (1962): *Political ideology: Why the American common man believes what he does*. New York: Free Press.

Laurin, K. - Shepherd, S. - Kay, A. C. (2010): Restricted emigration, system inescapability, and defense of the status quo: System-justifying consequences of restricted exit opportunities. *Psychological Science*, Vol. 21, No. 8, 1075–1082. DOI: <https://doi.org/10.1177/0956797610375448> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Lerner, M. J. (1980): *The Belief in a Just World*. Springer, Boston, MA. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-1-4899-0448-5>

Lippman, W. (1992): *Public opinion*. New York, Macmillan.

Liu, J. H. - Huang, L. - McFedries, C. (2008): Cross-sectional and longitudinal differences in social dominance orientation and right wing authoritarianism as a function of political power and societal change. *Asian Journal of Social Psychology*, Vol. 11, No. 2, 116–126. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1467-839X.2008.00249.x> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Maccoby, E. E. (1988): Gender as a social category. *Developmental Psychology*, Vol. 24, No. 6, 755–765. DOI: <https://doi.org/10.1037/0012-1649.24.6.755> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Madeira, A. F. - Costa-Lopes, R. - Dovidio, J. F. - Freitas, G. - Mascarenhas, M. F. (2019): Primes and Consequences: A Systematic Review of Meritocracy in Intergroup Relations. *Frontiers in Psychology*, Vol. 10. DOI: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.02007>, <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2019.02007> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Martin, J. - Scully, M. - Levitt, B. (1990): Injustice and the legitimation of revolution: Damning the past, excusing the present, and neglecting the future. *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 59, No. 2, 281–290. DOI: <https://doi.org/10.1037/0022-3514.59.2.281> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

McCoy, S. K. - Major, B. (2007): Priming meritocracy and the psychological justification of inequality. *Journal of Experimental Social Psychology*, Vol. 43, No. 3, 341–351. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jesp.2006.04.009> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

McCoy, S. K. - Wellman, J. D. - Cosley, B. - Saslow, L. - Epel, E. (2013): Is the belief in meritocracy palliative for members of low status groups? Evidence for a benefit for self-esteem and physical health via perceived control. *European Journal of Social Psychology*, Vol. 43, No. 4, 307–318. DOI: <https://doi.org/10.1002/ejsp.1959> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Mirisola, A. - Sibley, C. G. - Boca, S. - Duckitt, J. (2007): On the ideological consistency between right-wing authoritarianism and social dominance orientation. *Personality and Individual Differences*, Vol. 43, No. 7, 1851–1862. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.paid.2007.06.006> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Morselli, D. - Glaeser, S. (2018): Economic conditions and social trust climates in Europe over ten years: An ecological analysis of change. *Journal of Trust Research*, Vol. 8, No. 1, 1–19. DOI: <https://doi.org/10.1080/21515581.2018.1442722> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Muller, J. Z. (2001): Conservatism: Historical aspects. In: Smelser, N. J. - Baltes, P. D. (szerk.): *International encyclopedia of the social and behavioral sciences*. Amsterdam, Elsevier, 2624–2628. DOI: <https://doi.org/10.1016/B0-08-043076-7/02751-0>

Murányi, I. - Sipos, F. (2012): Nemzeti radikálisok tekintélyelvűsége: szociális dominancia orientáció és ellentörténelem. *Metszetek*, Vol. 1, No. 1, 32–56.

Murray, S. L. - Holmes, J. G. - Aloni, M. - Pinkus, J. L. - Derrick, J. L. - Leder, S. (2009): Commitment insurance: Compensating for autonomy

costs of interdependence in close relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 97, No. 2, 256–278. DOI: <https://doi.org/10.1037/a0014562> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Napier, J. L. - Jost, J. T. (2008): Why are conservatives happier than liberals? *Psychological Science*, Vol. 19, No. 6, 565–572. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1467-9280.2008.02124.x> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Napier, J. L. - Thorisdottir, H. - Jost, J. T. (2010): The joy of sexism? A multinational investigation of hostile and benevolent justifications for gender inequality and their relations to subjective well-being. *Sex Roles: A Journal of Research*, Vol. 62, No. 7-8, 405–419. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11199-009-9712-7> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Nosek, B. A. (2005): Moderators of the Relationship Between Implicit and Explicit Evaluation. *Journal of Experimental Psychology: General*, Vol. 134, No. 4, 565–584. DOI: <https://doi.org/10.1037/0096-3445.134.4.565> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Nosek, B. A. - Greenwald, A. G. - Banaji, M. R. (2007): The Implicit Association Test at age 7: A methodological and conceptual review. In: Bargh, J. A. (szerk.): *Social psychology and the unconscious: The automaticity of higher mental processes*. Hove, Psychology Press, 265–292. <https://faculty.washington.edu/agg/pdf/Nosek%20&%20al.IATatage7.2007.pdf> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

O'Brien, L. - Major, B. (2005): System justifying beliefs and psychological well-being: The role of group status and identity. *Personality and Social Psychology Bulletin*, Vol. 31, No. 12, 1718–1729. DOI: <https://doi.org/10.1177/0146167205278261> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Olson, K. R. - Spelke, E. S. (2008): Foundations of cooperation in young children. *Cognition*, Vol. 108, No. 1, 222–231. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.cognition.2007.12.003>, https://www.researchgate.net/publication/5624664_Foundations_of_Cooperation_in_Young_Children (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Osborne, D. - Sibley, C. G. (2013): Through rose-colored glasses: System-justifying beliefs dampen the effects of relative deprivation on well-being and political mobilization. *Personality and Social Psychology Bulletin*, Vol. 39, No. 8, 991–1004. DOI: <https://doi.org/10.1177/0146167213487997> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Páez, D. - Basabe, N. - Gonzalez, J. L. (1997): Social processes and collective memory: a cross-cultural approach to remembering political events. In: Pennebaker, J. - Páez, D. - Rimé, B. (szerk.): *Collective Memory of Political Events: Social Psychological Perspectives*. Mahwah, Lawrence Erlbaum Associates, 146–174

Piketty, T. (2015): *A tőke a 21. században*. Budapest: Kossuth Kiadó.

Pratto, F. - Sidanius, J. - Stallworth, L. M. - Malle, B. F. (1994): Social dominance orientation: A personality variable predicting social and political attitudes. *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 67, No. 4, 741–763. DOI: <https://doi.org/10.1037/0022-3514.67.4.741> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Pratto, F. - Sidanius, J. - Levin, S. (2006): Social dominance theory and the dynamics of intergroup relations: Taking stock and looking forward. In: Stroebe, W. - Hewstone, M. (szerk.): *European review of social psychology*. Hove, Psychology Press, 271–320. DOI: <https://doi.org/10.1080/10463280601055772>

Rast, D. - Hogg, M. - Giessner, S. (2013): Self-uncertainty and Support for Autocratic leadership. *Self And Identity*, Vol. 12, No. 6, 635–649. DOI: <https://doi.org/10.1080/15298868.2012.718864> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Rawls, J. (1971): *A Theory of Justice*. Cambridge: Harvard University Press. DOI: <https://doi.org/10.4159/9780674042605>

Reifen-Tagar, M. - Federico, C. M. - Lyons, K. - Ludeke, S. - Koenig, M. (2014): Heralding the authoritarian: Early expressions of selective trust in authorities. *Psychological Science*, Vol. 25, No. 5, 883–892. DOI: <https://doi.org/10.1177/0956797613516470> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Reifen-Tagar, M. - Hetherington, C. - Shulman, D. - Koenig, M. (2017): On the path to social dominance? Individual differences in sensitivity to intergroup fairness violations in early childhood. *Personality and Individual Differences*, Vol. 113, 246–250. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.paid.2017.03.020> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Reynolds, K. J. - Turner, J. C. - Haslam, S. A. - Ryan, M. K. (2001): The role of personality and group factors in explaining prejudice. *Journal of Experimental Social Psychology*, Vol. 37, No. 5, 427–434. DOI: <https://doi.org/10.1006/jesp.2000.1473> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Rhine, R. J. (1967): The 1964 presidential election and curves of information seeking and avoiding. *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 5, No. 4, 416–423. DOI: <https://doi.org/10.1037/h0021211> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Roberts, K. (1998): *Deepening Democracy?: The Modern Left and Social Movements in Chile and Peru*. Stanford, Stanford University Press. DOI: <https://doi.org/10.1515/9781503617117>

Roccató, M. - Ricolfi, L. (2005): On the Correlation Between Right-Wing Authoritarianism and Social Dominance Orientation. *Basic and Applied Social Psychology*, Vol. 27, No. 3, 187–200. DOI: https://doi.org/10.1207/s15324834basp2703_1 (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Rokeach, M. (1960): *The open and closed mind*. New York, Basic Books.

Sandel, M. (2020). *The Tyranny of Merit: What's Become of the Common Good?* New York: Farrar, Straus and Giroux.

Schmid, K. - Muldoon, O. T. (2015): Perceived threat, social identification, and psychological well-being: The effects of political conflict exposure. *Political Psychology*, Vol. 36, No. 1, 75–92. DOI: <https://doi.org/10.1111/pops.12073> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Schmitt, M. T. - Branscombe, N. R. - Kappen, D. M. (2003): Attitudes toward group-based inequality: Social dominance or social identity? *British Journal of Social Psychology*, Vol. 42, No. 2, 161–186. DOI: <https://doi.org/10.1348/014466603322127166> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Schlenker, B. R. - Chambers, J. R. - Le, B. M. (2012): Conservatives are happier than liberals, but why? Political ideology, personality, and life satisfaction. *Journal of Research in Personality*, Vol. 46, No. 2), 127–146. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2011.12.009> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Schwabe, I. - Jonker, W. - van den Berg, S. M. (2016): Genes, culture and conservatism — A psychometric-genetic approach. *Behavior Genetics*, Vol. 46, No. 4, 516–528. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10519-015-9768-9> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Shaw, A. - Olson, K. R. (2012): Children discard a resource to avoid inequity. *Journal of Experimental Psychology: General*, Vol. 141, No. 2, 382–395. DOI: <https://doi.org/10.1037/a0025907>, https://www.academia.edu/2986110/Children_Discard_a_Resource_to_Avoid_Inequity (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Shaw, A. - Montinari, N. - Piovesan, M. - Olson, K. R. - Gino, F. - Norton, M. I. (2014): Children develop a veil of fairness. *Journal of Experimental Psychology: General*, Vol. 134, No. 1, 363–375. DOI: <https://doi.org/10.1037/a0031247> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Shayo, M. (2009): A model of social identity with an application to political economy: Nation, class, and redistribution. *American Political Science Review*, Vol. 103, No. 2, 147–174. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0003055409090194> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Shepherd, S. - Kay, A. C. (2012): On the perpetuation of ignorance: System dependence, system justification, and the motivated avoidance of sociopolitical information. *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 102, No. 2, 264–280. DOI: <https://doi.org/10.1037/a0026272> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Sears, D. O. - Funk, C. L. (1991): The role of self-interest in social and political attitudes. *Advances in Experimental Social Psychology*, Vol. 24, 1-85. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0065-2601\(08\)60327-5](https://doi.org/10.1016/S0065-2601(08)60327-5) (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Sidanius, J. - Ekehammar, B. (1979): Political socialization: A multivariate analysis of Swedish political attitude and preference data. *European Journal of Social Psychology*, Vol. 9, No. 3, 265–279. DOI: <https://doi.org/10.1002/ejsp.2420090305> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Sidanius, J. - Pratto, F. (1999): *Social dominance: An intergroup theory of social hierarchy and oppression*. Cambridge University Press. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9781139175043>

Sidanius, J. - Pratto, F. (2005): *A társadalmi dominancia*. Budapest, Osiris Kiadó.

Sidanius, J. - Pratto, F. - Mitchell, M. (1994): In-Group Identification, Social Dominance Orientation, and Differential Intergroup Social Allocation. *The Journal of Social Psychology*, Vol. 134, No. 2, 151–167. DOI: <https://doi.org/10.1080/00224545.1994.9711378> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Sloane, S. - Baillargeon, R - Premack, D. (2012): Do infants have a sense of fairness? *Psychological Science*, Vol. 23, No. 2, 196-204. DOI: <https://doi.org/10.1177/0956797611422072> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Spruyt, B. - Keppens, G. - Van Droogenbroeck, F. (2016): Who Supports Populism and What Attracts People to It? *Political Research Quarterly*, Vol.

69, No. 2, 335-346. DOI: <https://doi.org/10.1177/1065912916639138> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Starmans, C. - Sheskin, M. - Bloom, P. (2017): Why people prefer unequal societies. *Nature Human Behaviour*, Vol. 1, No. 4, 1-7. DOI: <https://doi.org/10.1038/s41562-017-0082> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Tajfel, H. (1970): Experiments in Intergroup Discrimination. *Scientific American*, Vol. 223, No. 5, 96-103. DOI: <https://doi.org/10.1038/scientificamerican1170-96>, <http://www.jstor.org/stable/24927662> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Tajfel, H. (1981): Social stereotypes and social groups. In: Turner, J. C - Giles, H. (szerk.): *Intergroup Behavior*. Oxford, Basil Blackwell.

Tajfel, H. - Turner, J. (1986): The Social Identity Theory of Intergroup Behavior. In: Worchel, S. - Austin, W. (szerk.): *Psychology of Intergroup Relations*. Chicago, Nelson-Hall, 7-24.

Taylor, D. - Moghaddam, F. (1994): *Theories of Intergroup Relations: International Social Psychological Perspectives*. New York, Praeger.

Tomaka, J. - Blascovich, J. (1994): Effects of justice beliefs on cognitive appraisal of and subjective physiological, and behavioral responses to potential stress. *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 67, No. 4, 732-740. DOI: <https://doi.org/10.1037/0022-3514.67.4.732> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Turiel, E. (2006): The development of morality. In: Eisenberg, N. - Damon, W. - R. M. Lerner, R. M. (szerk.): *Handbook of child psychology: Social, emotional, and personality development*. Hoboken, John Wiley & Sons, Inc. 789 - 857. DOI: <https://doi.org/10.1002/9780470147658.chpsy0313>

Thibaut, J.W. - Walker, L. (1975): *Procedural Justice: A Psychological Analysis*. Hillsdale, L. Erlbaum Associates.

Ullrich, J. - Cohrs, J. C. (2007): Terrorism salience increases system justification: Experimental evidence. *Social Justice Research*, Vol. 20, No. 2, 117-139. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11211-007-0035-y> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

van den Bos, K. (2009): The social psychology of uncertainty management and system justification. In: Jost, J. T. - Kay, A. C. - Thorisdottir, H. (szerk.): *Social and psychological bases of ideology and system justification*. Oxford, Oxford University Press, 185-209. DOI: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195320916.003.008>

van der Toorn, J. - Tyler, T. R. - Jost, J. T. (2011): More than fair: Outcome dependence, system justification, and the perceived legitimacy of authority. *Journal of Experimental Social Psychology*, Vol. 47, No. 1, 127–138. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jesp.2010.09.003> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

van der Toorn, J. - Feinberg, M. - Jost, J. T. - Kay, A. C. - Tyler, T. R. - Willer, R. - Wilmuth, C. (2015): A Sense of Powerlessness Fosters System Justification: Implications for the Legitimation of Authority, Hierarchy, and Government. *Political Psychology*, Vol. 36, No. 1, 93–110. DOI: <https://doi.org/10.1111/pops.12183> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Vargas-Salfate, S. - Paez, D. - Khan, S. S. - Liu, J. H. - Gil de Zúñiga, H. (2018): System justification enhances well-being: A longitudinal analysis of the palliative function of system justification in 18 countries. *British Journal of Social Psychology*, Vol. 57, No. 3, 567–590. DOI: <https://doi.org/10.1111/bjso.12254> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Wakslak, C. - Jost, J. T. - Tyler, T. R. - Chen, E. (2007): Moral outrage mediates the dampening effect of system justification on support for redistributive social policies. *Psychological Science*, Vol. 18, No. 3, 267–274. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1467-9280.2007.01887.x> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

Weber, M. (1958): *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism: A Classic Study of the Fundamental Relationships Between Religion and the Economic and Social Life in Modern Culture*. New York, Scribner.

Wilkinson, R. - Pickett, K. (2009): *The Spirit Level: Why Greater Equality Makes Societies Stronger*. Bloomsbury Publishing.

Wilson, G. D. (szerk.) (1973): *The psychology of conservatism*. San Diego, Academic Press.

Winter, N. J. G. (2008). *Dangerous frames: How ideas about race and gender shape public opinion*. Chicago, University of Chicago Press. DOI: <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226902388.001.0001>

World Economic Forum (2020. január 19.): The Global Social Mobility Report 2020. https://www3.weforum.org/docs/Global_Social_Mobility_Report.pdf (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

World Economic Forum (2020. szeptember 2.): Is the American Dream over? Here's what the data says. <https://www.weforum.org/agenda/2020/09/social-mobility-upwards-decline-usa-us-america-economics/> (Utolsó letöltés: 2024. 03. 09.)

System Justification in Hungary

Summary

The study provides a broad summary of system justification theory and interlocks it with belief in a just world theory and social dominance theory. At the same time the main goal of the article is to examine them in the Hungarian context. System justification theory was born in the United States; thus it can be theorized that citizens behave and think differently in a post-socialist country such as Hungary.

According to system justification theory, people are motivated to defend, bolster, and justify prevailing social, economic, and political arrangements, even arrangements that are disadvantageous for them. Of course, this psychological phenomenon is present in Hungary and other post-socialist countries, however robust system criticism is significant too (unlike in the USA). The study aspires to give a summary about this special Hungarian voter behaviour and suggests new directions for future research.